

สภาพการณ์ปัจจุบันของที่ว่างในชุมชนเมืองกรุงเทพมหานคร

ลักษณะทั่วไปของที่ว่างในชุมชนเมืองกรุงเทพมหานคร

สำหรับกรุงเทพมหานครในสภาพแวดล้อมแบบเมือง (URBANIZATION ENVIRONMENT) ที่มีการพัฒนาและเจริญเติบโตทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม มีผลทำให้ลักษณะของ BUILT - UP AREA ตูดกลืนพื้นที่ว่างในเมืองมากขึ้นเรื่อยๆ ก่อให้เกิดสภาพแออัดของเมือง และปัญหาในด้านสิ่งแวดล้อมตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ไม่ว่าจะเป็นปัญหาในด้านของการจราจร สภาพความแออัดของที่อยู่อาศัย ตลอดจนย่านธุรกิจการค้าหรือแม้แต่สถานที่ทำงาน ปัญหาในเรื่องของมลพิษทางอากาศ (AIR POLLUTION) ความเครียดที่เกิดจากภาระการที่ต้องรีบเร่งและแข่งขัน ฯลฯ สิ่งเหล่านี้เองที่คนเมืองอย่างกรุงเทพมหานครต้องเผชิญมากขึ้น การได้พักผ่อนหย่อนใจ การร่วมกิจกรรมสันทนาการ การใช้ประโยชน์จากบริเวณที่ว่างหรือลานโล่งของเมือง จึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อคนกรุงเทพมหานครมากขึ้น

การที่จะพัฒนาสภาพแวดล้อมแบบเมืองให้ดีขึ้น จึงไม่อาจมองข้ามหรือละเลยส่วนที่เรียกว่า ที่ว่างของเมืองไปได้ ปัจจุบันกรุงเทพมหานครมีประชากรถึง 5,546,937 คน มีความหนาแน่นเฉลี่ย 3,536 คน/ตร.กม. มีพื้นที่ว่างที่ปรากฏขึ้นในลักษณะที่แตกต่างๆกันออกไปมากมาย อาทิ เช่น สวนสาธารณะขนาดใหญ่ซึ่งมีอยู่ 8 แห่ง ซึ่งดูแลและจัดทาโดยกรุงเทพมหานคร ครอบคลุมพื้นที่ 2.515 ตร.กม. โดยมีสัดส่วนต่อประชากรเท่ากับ 0.45 ตร.ม./คน เมื่อคิดรวมพื้นที่สวนสาธารณะขนาดใหญ่ สวนหย่อม พื้นที่เกาะกลางถนนที่ดูแลโดยกรุงเทพมหานครและหน่วยงานอื่นๆ รวมทั้งสนามกีฬา สวนสัตว์ สวนสนุก สนามม้าและสนามกอล์ฟแล้ว ประชากรของกรุงเทพมหานครจะมีที่ว่างเพื่อการพักผ่อนประมาณ 2.46 ตร.ม./คน ซึ่งเมื่อเทียบกับเมืองในระดับมหานครในประเทศต่างๆ แล้ว กรุงเทพฯ เรายังมีความขาดแคลนพื้นที่ว่างในเมืองอยู่อีกมาก โดยเฉพาะในรูปแบบของที่ว่างสาธารณะขนาดใหญ่ในเมือง

ปัจจุบันถึงแม้ว่าที่ว่างขนาดใหญ่จะดูมีบทบาท และเป็นที่ต้องการอย่างมากของชุมชนเมืองก็ตาม แต่ที่ว่างขนาดเล็กตลอดจนที่ว่างส่วนอื่นๆ ก็ยังคงมีบทบาทและหน้าที่ที่น่าสนใจ ซึ่งนอกจากจะเป็นองค์ประกอบหลักของเมืองแล้ว ยังเป็นส่วนหนึ่งซึ่งเป็นที่รองรับความต้องการในการ

ตารางที่ 3.1 แสดงจำนวนและร้อยละของที่ว่างในแต่ละเขตการปกครอง พ.ศ. 2529

เขตการปกครอง	พื้นที่เขต (ไร่)	พื้นที่ว่าง		หมายเหตุ
		จำนวน	ร้อยละ	
พระนคร	3,460.00	1.02	0.03	ค่าเฉลี่ย ของพื้นที่ว่าง ในเขตกรุงเทพฯ คิดเป็นร้อยละ 39.72
ป้อมปราบฯ	1,206.87	71.54	5.93	
ปทุมวัน	5,230.63	68.73	1.31	
สัมพันธวงศ์	885.00	17.17	1.94	
บางรัก	3,460.00	12.90	0.38	
ยานนาวา	23,608.13	3,257.22	14.12	
ดุสิต	13,881.25	568.74	4.10	
พญาไท	10,893.13	218.24	2.00	
ห้วยขวาง	14,174.38	6,375.53	44.98	
พระโขนง	89,724.38	52,685.73	58.71	
บางเขน	105,818.75	41,452.402	39.17	
บางกะปิ	93,301.88	66,664.63	71.45	
หนองจอก	147,663.13	25,384.85	17.45	
มีนบุรี	108,956.875	94,801.53	87.01	
ลาดกระบัง	77,411.875	60,553.75	78.22	
ธนบุรี	5,391.25	127.95	2.37	
คลองสาน	3,781.875	537.10	14.20	
บางกอกน้อย	14,565.00	5,186.27	35.61	
บางกอกใหญ่	3,862.50	695.23	18.00	
ภาษีเจริญ	33,716.88	3,013.67	8.94	
บางขุนเทียน	113,222.50	7,180.71	6.34	
ตลิ่งชัน	49,811.25	6,302.66	12.65	
ราษฎร์บูรณะ	26,796.25	4,304.12	16.06	
หนองแขม	30,176.88	9,934.09	32.92	
กรุงเทพมหานคร	980,460.63	389,415.821	39.72	

ใช้ประโยชน์ของประชาชน ตลอดจนยังมีส่วนในการช่วยแบ่งเบาภาระของที่ว่างขนาดใหญ่อีกด้วย ดังนั้นจะสังเกตเห็นได้ว่าในชุมชนเมืองกรุงเทพมหานครนั้น มีที่ว่างที่มีลักษณะและขนาดตลอดจนบทบาทที่แตกต่างกันผสมผสานปะปนกันอยู่อย่างกลมกลืน ซึ่งลักษณะของที่ว่างที่ปรากฏขึ้นในชุมชนเมืองกรุงเทพมหานครนั้น ได้แก่

1. ที่ว่างบริเวณอาคาร (BUILDING SITE SPACE)

มีลักษณะเป็นที่ว่างบริเวณโดยรอบตัวอาคาร ไม่ว่าจะเป็นบริเวณพื้นที่หน้าอาคาร ซึ่งเกิดจากการถูกกำหนดโดยระยะถอยร่น (SETBACK LINE) หรือที่ว่างบริเวณด้านหลังอาคาร เป็นต้น

1.1 ลานหน้าอาคาร

ลักษณะของลานหน้าอาคารจะมีความสำคัญคือ นอกจากจะเป็นองค์ประกอบของอาคารเพื่อความสวยงามแล้ว ยังใช้เป็นที่รวมกลุ่มผู้คนก่อนและหลังการเข้าไปในอาคาร ซึ่งลานประเภทนี้จะมีการคำนึงถึงทิศทางของคนเป็นสำคัญ โดยเฉพาะทิศทางของคนเดินเท้าเข้าสู่ตัวอาคาร เช่น ลานหน้าพิพิธภัณฑ์ ลานหน้าศูนย์บริการต่างๆ ลานหน้าอาคารสำนักงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบัน ลานหน้าศูนย์การค้าขนาดใหญ่ มีการจัดกิจกรรมต่างๆ ขึ้นมากมาย เพื่อเป็นการดึงดูดลูกค้า พร้อมกับประชาชนทั่วไปยังได้อาศัยเป็นที่นั่งพักผ่อน เพื่อเตรียมตัวที่จะปฏิบัติภารกิจของตนเองต่อไป นอกจากนั้นลานหน้าอาคารยังได้มีการจัดตกแต่งประดับประดาด้วยต้นไม้ ดอกไม้ และแสงไฟในเทศกาลต่างๆ ทำให้อาคารต่างๆ เหล่านั้นมีชีวิตชีวาขึ้น เช่น บริเวณลานหน้าศูนย์การค้าขนาดใหญ่ในกรุงเทพมหานคร ลานหน้าอาคารขนาดใหญ่บริเวณถนนสีลมและสุขุมวิท เป็นต้น

1.2 ที่ว่างระหว่างอาคาร

สถานการณ์ปัจจุบันของอาคารสิ่งก่อสร้างในกรุงเทพมหานคร จะเห็นได้ว่ามีลักษณะเติบโตคู่ขนานกับถนนที่เห็นได้ชัด เมื่อมีการตัดถนนหากถนนสายนั้นมีขีดความสามารถที่จะดึงดูดคนไปอยู่ได้ จะเกิดการสร้างอาคารขึ้นมาทันที โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาคารตึกแถวถนนหลายสายในกรุงเทพมหานคร เช่น สุขุมวิท เพชรบุรีตัดใหม่ ญาไท ราชปรารภ เจริญกรุง สีลม เยาวราช ถูกขนาบด้วยตึกแถวและอาคารสิ่งปลูกสร้างอื่นๆ ที่เรียงรายแออัดไปตลอดเส้นทางโดยไม่มีที่ว่างระยะห่างของอาคารไว้ ลักษณะเช่นนี้นอกจากสร้างความแออัดแล้ว ยังก่อให้เกิดมลภาวะทางสายตา (VISUAL POLLUTION) สภาพแวดล้อมไม่สวยงาม มีความซ้ำซากและความแข็งกระด้างของอาคาร และที่สำคัญอย่างยิ่งคือ ทำให้ปัญหาอากาศเป็นพิษมีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น เฉพาะอาคารที่เป็นแนวยาวนี้จะปิดกั้นทางลมไม่มีช่องทางระบายอากาศ ทำให้ปริมาณ CO ในอากาศมีความเข้มข้นสะสมมากขึ้นถึงขีดอันตรายในบริเวณนี้ จุดที่การจราจรมีความหนาแน่นติดขัดและลมสงบ คือ ¹ เยาวราช สามารถวัดปริมาณของ CO ได้มากที่สุด 40 PPM (ค่ามาตรฐานของ

1 สำนักงานแพทย์, กรุงเทพมหานคร "ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษในกรุงเทพมหานคร"

ปริมาณ CO คือ 25 PPM) ในขณะที่การจราจรคล่องตัวและลมพัดแรง มีการถ่ายเทอากาศอยู่เสมอ จะทำให้ปริมาณ CO ในบรรยากาศลดน้อยลง เช่น ย่านวงเวียนใหญ่ วัดปริมาณ CO ได้ 1 PPM ดังนั้นความกว้างของช่วงอาคาร กระแสลม เป็นตัวแปรกำหนดความเข้มข้นของปริมาณ CO อย่างหนึ่งนอกเหนือจากความกว้างของถนน การคล่องตัวของจราจร

นอกจากบทบาทของที่ว่างอาคารที่มีผลต่อสภาพมลภาวะต่างๆแล้ว ที่ว่างระหว่างอาคารยังมีบทบาทที่สำคัญคือ การใช้เป็นที่ประกอบกิจกรรมต่างๆของคนที่อยู่ในอาคารและคนที่อยู่โดยรอบ ถึงแม้พื้นที่ว่างระหว่างอาคารจะมีขนาดไม่มากนัก ประกอบกับรูปร่างของที่ว่างที่เกิดขึ้นไม่อำนวยความสะดวกต่อการเข้าใช้มากนัก แต่การพัฒนาขึ้นเพื่อให้เกิดประโยชน์ในแง่ของการเพิ่มพื้นที่เพื่อการพักผ่อนให้กับประชาชนในบริเวณใกล้เคียง เป็นสิ่งที่นำมาพิจารณาแก้ไขสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ส่วนที่ว่างอาคารจะถูกใช้ไปเพื่อการตั้งร้านค้า และการปล่อยให้กร้างสกปรกจนบุคคลทั่วไปไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้

1.3 ที่ว่างด้านหลังอาคาร

การเจริญเติบโตของเมืองในกรุงเทพมหานครมีลักษณะเด่นอย่างหนึ่งคือ เติบโตไปตามความยาวของถนน (RIBBON DEVELOPMENT) ทำให้ที่ดินส่วนที่ลึกจากถนนเข้าไปหรือส่วนที่ว่างหลังอาคาร กลายเป็นที่ถูกทอดทิ้งที่ดินราคาถูกลงเพราะพัฒนาได้ยาก สาธารณูปโภคเข้าไปไม่ถึง กลายเป็นแหล่งสลัมซ่อนอยู่หลังตึกแถว หรือหลังอาคารใหญ่ทั่วไปในเมืองหรือบริเวณที่ว่างตอนกลางหลังอาคาร ซึ่งเกิดจากอาคารตึกแถวอยู่ล้อมรอบก็เป็นทั้งขยะเพราะต่างฝ่ายต่างถือว่าตนมิใช่เจ้าของ อย่างไรก็ตามที่ว่างเช่นนี้สามารถทำให้สภาพดีขึ้นได้กว่าที่ควรเป็นคือ พัฒนาเป็นสนามเด็กเล่นหรือที่นั่งเล่นให้กับผู้อยู่อาศัยโดยรอบ การพัฒนาในลักษณะเช่นที่ว่าจะได้ผลมากถ้าหากสามารถตัดแปลงที่ดินที่ว่างเปล่าประโยชน์ ให้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจขนาดเล็กๆ สบายงามอยู่ใกล้บ้านสำหรับประชาชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่แคบๆ ได้มีที่ว่างเพื่อปลูกต้นไม้ใกล้ชีวิตธรรมชาติ

2. ลานจอดรถ

ที่ว่างประเภทลานจอดรถเป็นที่ว่างอีกประเภทหนึ่งที่น่าสนใจ ทั้งนี้เนื่องจากกรุงเทพฯ เป็นเมืองที่มีรถยนต์มาก จากสถิติจำนวนยานยนต์จดทะเบียนตามพระราชบัญญัติรถยนต์ปีงบประมาณ 2531 พบว่า ในกรุงเทพมหานครมีจำนวนยานยนต์อยู่ถึง 1,700,167 คัน ทำให้ที่ว่างภายในเมืองบางแห่งแปรสภาพเป็นลานจอดรถ ซึ่งมีการใช้ประโยชน์มากที่สุดในช่วงเวลากลางวันและถูกทิ้งให้ว่างเปล่าในเวลาตอนกลางคืน ที่ว่างประเภทที่จอดรถมีอยู่ทั่วไปในเขตเมือง ซึ่งเป็นแหล่งที่ประชาชนเดินทางเข้ามาทำงาน โดยเฉพาะตามหน่วยงานราชการ หน่วยงานเอกชน และที่ของเอกชน จัดทำเป็นที่จอดรถเรียกเก็บค่าบริการจากผู้ใช้นารถมาเข้าจอด นอกจากนั้นแล้วปริมาณรถยนต์ที่มีมากกว่าบริเวณที่จอดรถที่จัดเตรียมไว้ ยังได้ทะลักเข้าไปบดบังบทบาทของที่ว่างประเภทอื่นๆ จนกลายเป็นที่จอดรถไปโดยปริยายเช่น ที่ว่างในบริเวณวัด ที่ว่างตามสถาบันต่างๆ ตลอดถนนและทางเท้า ซึ่งการบุกรุกอย่างมากมายของจำนวนรถยนต์ขนาดมหึมาเช่นนี้มีผลกระทบกระเทือนอย่างยิ่งต่อระบบที่ว่างในชุมชนเมือง แต่ถึงอย่างไรก็ตาม การยอมรับสภาพตามความเป็นจริงก็อาจจะ เป็นสิ่งที่เหมาะสมที่สุด เพราะในปัจจุบันรถยนต์จัดได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งสำหรับชีวิตชาวกรุง ดังนั้นการหาทางเพื่อการประนีประนอมในการแบ่งปันการใช้ประโยชน์ในที่ว่างระหว่างรถยนต์และประชาชน จึงอาจเป็นหนทางที่ดีที่สุดที่พอกระทำได้

3. ลานกิจกรรม หรือลานเอนกประสงค์

ลาน (PLAZA) หมายถึง บริเวณเปิดโล่งกลางแจ้ง ถูกล้อมรอบหรือล้อมอยู่เพียงบางส่วนด้วยอาคาร ลานนี้อาจคาดผิวด้วยวัสดุต่างๆ กัน เช่น พื้นคอนกรีต พื้นปูอิฐ พื้นปูหิน พื้นปูกระเบื้องหรือวัสดุหลายๆ อย่างผสมกัน และอาจมีพื้นที่บางส่วนแบ่งเป็นแปลงปลูกต้นไม้ แปลงปลูกหญ้า ปนอยู่ด้วยก็ได้ ลานกิจกรรมหรือลานเอนกประสงค์นี้ เป็นบริเวณซึ่งแยกขาดจากการสัญจรด้วยรถยนต์ จากการจอดรถ จะเป็นบริเวณสำหรับการพักผ่อนหย่อนใจหรือเป็นที่รวมของผู้คนนักท่องเที่ยว หรือเป็นบริเวณที่เกิดกิจกรรมต่างๆ ในเมืองหรือชุมชนที่มีความหนาแน่นมาก ลานจะเป็นบริเวณเปิดโล่งของเมืองเพื่อรับแสงสว่าง เพื่อการพัดผ่านของลมและช่วยผ่อนคลายความแออัดของเมือง

ประเภทของลานกิจกรรม ลานเอนกประสงค์

3.1 ลานเพื่อการสัญจรหรือเป็นทางเท้า ได้แก่ลานด้านหน้าของอาคารหรือกลุ่มอาคารขนาดใหญ่ที่มีความสำคัญ ใช้เป็นที่รวมกลุ่มผู้คนก่อนและหลังการเข้าไปใช้ประโยชน์ในอาคาร นอกจากนั้นลานชนิดนี้ยังจะช่วยให้อาคารและกลุ่มอาคารมีความเด่นชัด เน้นให้เห็นความสำคัญ และนักท่องเที่ยวสามารถมองเห็นได้จากระยะไกลด้วย ลานที่มีอาคารโอบล้อมรอบอยู่ทั้งหมดทุกด้าน บางครั้งจะเรียกว่า คอร์ต (COURT) ซึ่งจะมีความเป็นส่วนตัวมากขึ้นและทำหน้าที่เป็นสิ่งที่ช่วยเชื่อมความสัมพันธ์ของอาคารแต่ละหลังเข้าด้วยกัน

3.2 ลานเพื่อการพบปะสังสรรค์ เพื่อการรวมกลุ่มกันทางสังคม ส่วนใหญ่ตำแหน่งของลานประเภทนี้จะอยู่ในจุดที่มีผู้คนผ่านเป็นจำนวนมาก หรือเป็นจุดรวมของทางเท้าสายสำคัญๆ เช่น ลานในบริเวณร้านค้า ร้านขายของที่ระลึก ตลอดจนลานบริเวณโดยรอบอนุสาวรีย์ต่างๆ ที่มีการกระจายตัวอยู่ทั่วไปในเขตกรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ชั้นใน เป็นต้น ลานประเภทนี้อาจจะมีการจัดพื้นที่สำหรับกิจกรรมต่างๆ เกิดขึ้นด้วย เช่น ลานตลาดนัดขายของในวันหยุด ลานตลาดขายสินค้าพื้นเมือง ลานสำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ลานสำหรับชมวงแหวนต่างๆ เวทีการแสดงกลางแจ้งซึ่งเป็นที่แสดงดนตรีของสถานีโทรทัศน์ช่อง 7 บริเวณหลังตลาดหมอชิต ตลอดจนลานกลางแจ้งในบริเวณศูนย์วัฒนธรรมแห่งชาติ เป็นต้น

3.3 ลานเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ ทั้งในรูปแบบของการพักผ่อนแบบสงบ (PASSIVE RECREATION) ซึ่งได้แก่ การนั่งเล่น เดินเล่น นั่งคุยกัน หรือในรูปแบบของการพักผ่อนแบบออกกำลังกาย (ACTIVE RECREATION) ซึ่งได้แก่ การเล่นกีฬาบางประเภท, การออกกำลังกาย เช่น ลานในบริเวณย่านการค้า บริเวณสี่ลมพลาซ่ามีการจัดให้มีเก้าอี้นั่งสำหรับพักผ่อน จัดซุ้มสำหรับขายเครื่องดื่ม อาหารว่าง เป็นต้น

3.4 ลานเพื่อประโยชน์ทางด้านการมองเห็น ลานประเภทนี้ไม่ได้มีจุดประสงค์หลักเพื่อการใช้งานทางกายภาพ แต่จัดทำขึ้นเพื่อการมองเห็นช่วยเสริมหรือเน้นอาคาร ทิวทัศน์หรือเน้นที่หมายตาให้เด่นชัดขึ้นและน่าสนใจขึ้น ลานประเภทนี้จึงอาจมีส่วนที่เป็นพื้น สนามหญ้าหรือสระน้ำหรือทั้งสองอย่างประกอบกับพื้นที่ลาดเอียง เช่น ลานหน้าโบราณสถานโดยทั่วไป ลานบริเวณสถานที่สำคัญๆ ของทางราชการ เป็นต้น

3.5 ลานเพื่อประโยชน์หลายๆ อย่าง ส่วนมากแล้วลานกิจกรรมหรือลานเอนกประสงค์ มักจะมีการใช้งานหลายๆ ประเภท มากกว่าที่จะมีการใช้สอยอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียว เช่น ลานในกลุ่มอาคารศูนย์แสดงศิลปวัฒนธรรม ลานบริเวณสถานที่ที่มีคุณค่าในเชิงศิลปะ ซึ่งลานเหล่านี้จะเป็นจุดนัดพบ และเป็นจุดที่กระจายนักท่องเที่ยวเข้าสู่ตัวอาคาร แล้วยังมีกิจกรรม

ต่างๆ เกิดขึ้นอีกมากมาย ซึ่งอาจเป็นกิจกรรมที่ถูกจัดขึ้น เช่น การรับประทานอาหาร สันทนาการ ตลอดจนการพักผ่อนในรูปแบบต่างๆ

4. ที่เด็กเล่น (TOT-LOTS, PLAY-LOTS)

พื้นที่ว่างในระดับนี้ใช้พื้นที่เพียงเล็กน้อย ประมาณ 200 ตารางเมตร สิ่งอำนวยความสะดวกมีจำนวนน้อยชิ้นหรือเกือบไม่มีอะไรเลย นอกจากรั้วอาณาเขต พื้นที่ต่างระดับ กะบะทรายและเก้าอี้ที่นั่ง 2-3 ตัว ที่เด็กเล่นนั้นตั้งอยู่ในชุมชนในระยะเดินเท้า (WALKING DISTANCE) และเข้าถึงง่าย โดยทั่วๆ ไปกระจายอยู่ในพื้นที่ทุก 4-5 บล็อกต่อ 1 แห่ง ขอบเขตการให้บริการจึงให้บริการแก่ประชากรในระดับต่ำสุด เพราะผู้ที่มาใช้คือประชากรในวัยเด็กพร้อมด้วยมารดาหรือพี่เลี้ยง ส่วนใหญ่การเข้าใช้จะมาเป็นประจำ ในกรุงเทพฯ เองก็มีที่เด็กเล่นกระจายอยู่ทั่วไป ในกรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะในกลุ่มเขตชั้นในและชั้นกลาง ซึ่งเป็นเขตที่มีแหล่งที่อยู่อาศัยสูง นอกจากนั้นแล้ว บริเวณโรงเรียนเด็กเล็กต่างๆ ได้มีการจัดที่เด็กเล่นเพื่อให้เด็กได้ไว้ใช้ประโยชน์กันอย่างทั่วถึง ตัวอย่างของที่เด็กเล่นที่มีในกรุงเทพมหานคร ได้แก่ บริเวณสวนป้อมมหากาฬ สวนเขาหมู สวนริมคลองโอ่งอ่าง สวนสมเด็จพระธีรญาณมุนีและสวนโอเดียน แต่เนื่องจากที่เด็กเล่นนั้นเป็นสถานที่สำหรับเด็กเล็ก ดังนั้นการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกบางอย่างจึงเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างมาก ประกอบกับข้อจำกัดในการเดินทาง ไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ที่มีจำกัด ทำให้ปริมาณของที่เด็กเล่นมีไม่เพียงพอต่อความต้องการของประชากรวัยเด็ก เพราะที่เด็กเล่นนี้ควรมีการกระจายตัวที่สูงมาก ควรตั้งอยู่ในแหล่งที่พักอาศัยและควรมีมาตรการในการรักษาความปลอดภัยที่ดี

5. ถนน (ROAD)

ถนนเป็นองค์ประกอบสำคัญของเมือง ทำหน้าที่เชื่อมโยงส่วนต่างๆ ของเมืองเข้าด้วยกัน และยังเป็นส่วนเชื่อมโยงเข้ากับระบบสัญจรไปยังที่อื่นๆ ของพื้นที่โดยรอบ

5.1 รูปแบบต่างๆ ของถนนในเมือง (ROAD PATTERN)

ถนนแบ่งออกได้เป็น 5 ระดับด้วยกัน คือ

- 1) ถนนสายประธาน (HIGHWAY) ได้แก่ถนนเชื่อมระหว่างเมือง เป็นถนนสายใหญ่รถสามารถแล่นได้ด้วยความเร็วสูง มีความกว้างมากกว่าถนนประเภทอื่น
- 2) ถนนสายหลัก (PRIMARY DISTRIBUTOR) ได้แก่ ถนนที่เป็นถนนหลักของเมืองตัดผ่านพื้นที่ส่วนใหญ่ของตัวเมือง มีรถสัญจรไปมามากกว่าสายอื่นมักเป็นถนนที่มีสถานีที่สำคัญๆ ตั้งอยู่
- 3) ถนนสายรอง (DISTRICT DISTRIBUTOR) ได้แก่ถนนที่แยกย่อยออกจากถนนสายหลักของเมือง มีการสัญจรหนาแน่นรองลงมาจากถนนสายหลัก
- 4) ถนนสายย่อย (LOCAL DISTRIBUTOR) ได้แก่ถนนที่แยกออกจากถนนสายรอง มีการสัญจรหนาแน่นจนปานกลางถึงเบาบาง
- 5) ถนนทางเข้า (ACCESS ROAD) ได้แก่ถนนที่แยกเข้าสู่สถานที่ต่างๆ มีการสัญจรเบาบางกว่าถนนประเภทอื่นๆ

ถนนในระดับสายหลัก สายรอง สายย่อยและทางเข้าเป็นส่วนหนึ่งของถนนที่อยู่ในเมือง ถนนที่มีความสำคัญมากกับทัศนภาพของเมืองในสวนรวม คือถนนสายหลักและถนนสายรอง

ตารางที่ 3.2 แสดง จำนวนถนนในเขตกรุงเทพมหานคร
สำรวจเมื่อ มกราคม 2529

เขต	จำนวน สาย	ความยาว (เมตร)	พื้นที่เขต (ตร.กม.)	ผิวจราจร		เขตทาง	
				พื้นที่ (ตร.ม.)	%	พื้นที่ (ตร.ม.)	%
1. พระนคร	207	55,413	5.536	580,278	10.482	892,163	16.115
2. ป้อมปราบฯ	127	38,607	1.931	377,620	19.556	564,780	29.248
3. ปทุมวัน	248	31,390	8.365	549,153	6.561	742,049	8.866
4. สัมพันธวงศ์	101	24,308	1.416	184,589	13.036	274,978	19.419
5. บางรัก	212	55,050	5.536	409,781	7.402	635,099	11.472
6. ยานนาวา	493	170,359	34.315	1,048,386	2.840	1,480,108	4.010
7. ดุสิต	190	122,832	22.210	972,877	4.380	1,909,728	8.598
8. พญาไท	399	157,530	21.110	1,084,508	6.222	1,755,022	10.069
9. ทวีตวงศ์	352	144,565	19.500	897,100	3.955	1,468,487	6.468
10. พระโขนง	315	327,914	143.559	2,010,984	1.404	3,810,631	2.654
11. บางเขน	207	222,035	163.310	1,344,344	0.794	1,937,255	1.144
12. บางกะปิ	346	353,175	158.781	2,498,865	1.674	3,474,385	2.327
13. ทนongจอก	46	135,850	236.261	677,105	0.286	1,159,139	0.4906
14. มีนบุรี	93	138,630	174.331	614,782	0.352	1,121,714	0.643
15. ลาดกระบัง	37	75,983	123.850	480,181	0.387	1,680,190	1.356
16. ธนบุรี	110	37,661	8.626	358,040	4.150	511,736	5.930
17. คลองสาน	93	45,161	6.051	418,105	6.909	604,797	9.995
18. บางกอกน้อย	260	114,620	233.040	928,818	3.985	1,298,245	5.571
19. บางกอกใหญ่	58	30,390	6.180	230,482	3.729	333,383	5.394
20. ภาษีเจริญ	278	141,414	53.947	847,213	1.570	1,234,661	2.288
21. บางขุนเทียน	112	135,701	181.156	1,060,819	0.585	3,168,056	1.749
22. ดลิ่งชัน	158	114,410	79.698	888,585	1.115	2,419,953	3.036
23. ราษฎร์บูรณะ	103	60,728	42.874	350,662	0.818	729,689	1.702
24. ทนongแขม	43	66,668	48.282	439,338	0.910	1,290,334	2.672
กรุงเทพมหานคร	4,517	2,785,012	1,568.737	19,252,608	1.227	34,496,583	2.199

ถนนสายหลักรวมอยู่ในพื้นที่ 2 เขต ความยาวประมาณ 15,385 เมตร

ถนนซึ่งผ่านเขตต่างๆ ที่มีชื่อซ้ำกันรวม 71 สาย

แหล่งข้อมูล : งานระบบคมนาคมขนส่งและสาธารณูปโภค กองผังเมือง กรุงเทพมหานคร

เนื่องจากถนนสองระดับนี้เป็นส่วนเชื่อมโยงจุดสำคัญๆ ของเมืองทั้งที่หมายตา ย่านสำคัญๆ สถานที่สำคัญในระดับเมือง ซึ่งคนส่วนใหญ่จะต้องใช้และผ่านไปมาเป็นประจำ จึงเป็นถนนที่สื่อความหมายของตัวเมืองได้ดีที่ผู้มาเยี่ยมชมเยียน จะเกิดความประทับใจในทัศนภาพในแนวถนนเหล่านี้ ได้แก่ ถนนราชดำเนิน ถนนเพชรบุรี-ตัดใหม่ ถนนเยาวราช ถนนพระรามที่ 4 ถนนพญาไท ถนนสุรวงศ์ ถนนสาทร ถนนสีลม ถนนเจริญกรุง เป็นต้น

5.2 รูปแบบโครงข่ายถนน (PATTERN OF ROAD SYSTEM)

รูปแบบโครงข่ายถนนเท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ เป็นตัวกำหนดที่สำคัญต่อลักษณะการขยายตัวของระบบการจราจรในเขตเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรุงเทพมหานคร ซึ่งรูปแบบโครงข่ายของถนนโดยทั่วไปมีอยู่ 3 รูปแบบ ได้แก่

ส่วนประกอบของถนน	ถนนสายประธาน	ถนนสายหลัก	ถนนสายรอง	ถนนสายย่อย
ขนาดความเร็ว (กม./ชม.)	65-95	50	30-50	30
จำนวนช่องทางวิ่ง (LANES)	4 ขึ้นไป	4-6	2-4	2
ความกว้างของช่องทางวิ่ง (เมตร)	3.6	3.0	2.4-3.0	2.4
ความกว้างของช่องจอดรถ ข้างไหล่ทาง (เมตร)	3.6	3.0	3.0	2.4

1) แบบตารางหรือแบบไฮงโย (GRID SYSTEM)

เป็นระบบ ที่สามารถกระจายถ่ายเทปริมาณการจราจรได้อย่างสม่ำเสมอเป็นอย่างดี ในพื้นที่ขนาดกว้าง แต่ควรคำนึงถึง

- การสร้างถนนแบบตารางนี้จำเป็นที่จะต้องสร้างทางแยกหลายๆแห่ง
- ถนนแบบตารางนี้อาจไม่สมดุล หรือเหมาะสมกับการใช้ที่ดินที่ไม่มี การกระจายอย่างสม่ำเสมอ
- ถนนแบบตารางอาจไม่เหมาะสมกับลักษณะภูมิประเทศ หรือระบบทางระบายน้ำตามธรรมชาติ

2) แบบเป็นวง หรือเส้นโค้ง (CURVINEAR SYSTEM)

เป็นรูปแบบที่มีลักษณะเป็นเส้นไฮงโยคล้ายแบบแรก แต่เป็นเส้นไฮงโยที่โค้งหรือคดงอไปตามสภาพภูมิประเทศ ซึ่งเหมาะสมกับรูปแบบที่ดินตามธรรมชาติและค่อนข้างจะเหมาะสมอย่างกลมกลืนกับระบบลำดับชั้นถนนได้มากกว่าแบบอื่นๆ

3) แบบที่เป็นกิ่งก้านและทางตัน (ORGANIC SYSTEM)

เป็นแบบที่เราพบเห็นได้บ่อยในเขตกรุงเทพมหานครและเขตเมืองอื่นๆ ซึ่งมักจะรวมตัวกันและกระจายกันอยู่ ทำให้เพิ่มความคับคั่งของปริมาณจราจร แต่เหมาะสำหรับบริเวณที่อยู่อาศัย

ถนนจัดว่าเป็นที่ว่างในชุมชนเมืองชนิดหนึ่งที่มีบทบาทมาก ต่อการพัฒนาของกรุงเทพฯ ตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเมือง ถนนเป็นตัวเชื่อมที่สำคัญที่ทำให้เกิดการพัฒนาระบบต่างๆ ในสังคม ปัญหาการจราจรบนท้องถนนเป็นปัญหาสำคัญต่อเนื่องของกรุงเทพฯ และนับวันจะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นตามการเพิ่มของปริมาณยานพาหนะ ก่อให้เกิดความสูญเสียทางเศรษฐกิจ สังคม สภาพแวดล้อม และความเสื่อมโทรมทางด้านจิตใจของประชาชน การขยายตัวของประชากรบริเวณชานเมือง ทำให้การเดินทางเข้ามายังแหล่งงานในบริเวณเขตชั้นในของกรุงเทพมหานคร บนถนนสายหลักในช่วงระยะเวลาการเดินทางเข้าออกติดขัดมาก จำเป็นต้องจัดระบบจราจรให้สามารถผ่านยวดยานได้เร็วเป็นพิเศษ ในขณะที่ระบบโครงข่ายถนนในกรุงเทพฯ มีจุดตัดที่เรียกว่า ทางแยก เพื่อให้ยานพาหนะเปลี่ยนทิศทางเป็นจำนวนประมาณ 350 จุด การเคลื่อนที่ผ่านทางแยกไม่สามารถทำได้พร้อมกัน จึงก่อให้เกิดความล่าช้าในการเดินทางผ่านจุดทางแยก

นอกจากนี้เส้นทางเชื่อมต่อของถนน ตรอก ซอย มีหลายจุดที่ยังไม่สามารถเชื่อมต่อกันมีลักษณะเป็นซอยตัน ทำให้การจราจรต่อเนื่องกับถนนสายหลักและสายรองเป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพขาดเส้นทางในโครงข่ายย่อย ขณะเดียวกันการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคประเภทอื่นๆ เช่น ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ ท่อระบายน้ำ มักเป็นอุปสรรคต่อการจราจรอยู่เสมอ มีการขุดถนนหลายครั้งในจุดเดียวกัน แม้จะมีการประสานงานในเรื่องการวางแผนระบบสาธารณูปโภคแล้วก็ตาม ปัญหาเรื่องความไม่สอดคล้องกันยังคงมีอยู่เนื่องจากหน่วยงานดำเนินการอย่างเป็นอิสระ และมีงบประมาณแยกจากกัน การอนุมัติงบประมาณจึงไม่พร้อมเพรียงกันตามที่ต้องการ ประกอบกับในกรุงเทพมหานครมีถนนซอยบรรจบกับถนนสายหลักโดยตรง และมีหลายแห่งที่ถนนซอยเหล่านี้บรรจบกับถนนสายหลักโดยผ่านทางเข้าที่แคบมาก ประกอบกับการขยายตัวอย่างต่อเนื่องของพื้นที่ที่อยู่อาศัย และพาณิชย์กรรมก็แออัดอยู่แล้ว ยวดยานที่สัญจรไปมาซึ่งต้องรอที่จะเลี้ยวเข้าซอยแคบๆ จะเพิ่มความคับคั่งของการจราจรบนถนนสายหลักและลดประสิทธิภาพของถนนลงไป เช่น ถนนลาดพร้าว ถนนสุขุมวิท ถนนจรัญสนิทวงศ์ ฯลฯ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

6. ทางเดินเท้า (PEDESTRIAN WAY)

ในขณะที่ในแนวถนนเป็นทางสัญจรของพาหนะเชื่อมบริเวณต่างๆ ของเมือง ทางเท้าก็มีหน้าที่หลักเช่นเดียวกับถนนคือ รองรับการใช้สัญจร และมีความสำคัญมากทัดเทียมกับถนน ทางเท้าอาจเป็นทางเดินที่ขนานไปกับแนวถนนก็ได้หรืออาจจะแยกต่างหากจากแนวถนน ในระบบชุมชนเมืองทางเท้าจัดว่าเป็นที่ว่างในชุมชนเมือง (URBAN SPACE) ประเภทหนึ่งในเมืองที่พัฒนาดีแล้ว ส่วนใหญ่จะมีระบบทางเดินต่อเนื่องเชื่อมต่อบริเวณสาธารณะของเมืองทั้งหมดกล่าวคือ ตลาดร้านค้า สวนสาธารณะ โดยคนของชุมชนสามารถเดินถึงกันจากย่านพักอาศัยได้สะดวก การสัญจรจะเป็นลักษณะผ่อนคลายได้พักผ่อนไปในตัวด้วย

6.1 รูปแบบต่างๆ ของทางเดินเท้า

1) ทางเท้าขนานไปกับแนวถนน ได้แก่ ทางเท้าที่อยู่ขนานสองข้างทางแนวถนนของเมือง เป็นทางเท้าที่มักมีการสัญจรหนาแน่น หากเป็นทางเท้าในถนนสายหลักและสายรองที่อยู่ในเขตชุมชนหนาแน่นอันได้แก่ ทางเท้าบริเวณถนนสีลม ถนนเยาวราช ถนนสุรวงศ์ ถนนเจริญกรุง เป็นต้น

2) ทางเท้าชนิดที่เป็นทางลัด ได้แก่ ทางเท้าที่มักเป็นที่รู้จักกันในเฉพาะกลุ่ม ลัดเลาะไปตามตรอกซอกซอยหรือด้านหลังของอาคารหรือริมแม่น้ำ อันที่จริงทางเท้าเหล่านี้ อาจได้รับการส่งเสริมให้อยู่ในระบบทางเท้าของเมือง และปรับปรุงสภาพแวดล้อมสองข้างทางก็อาจเพิ่มความคล่องตัว และความปลอดภัยให้กับระบบการสัญจรของเมืองได้

3) ทางเท้าระหว่างอาคารหรือลานเดินเท้า (PEDESTRIAN MALL) คือ บริเวณที่คนสามารถเดินติดต่อกันได้ทั้งบริเวณ โดยไม่มีการสัญจรทางรถเข้าไปยุ่งเกี่ยวหรือในบางแห่งก็มีการสัญจรทางรถอยู่บ้าง แต่ก็มีการใช้บริเวณของถนนเป็นทางเดินเท้า บริเวณดังกล่าวมักเป็นบริเวณย่านพาณิชย์ และมีบรรยากาศในเชิงนันทนาการด้วย และยังอาจใช้เป็นทางลัดจากการเดินตามแนวถนนในเมืองด้วย บริเวณดังกล่าวได้แก่ บริเวณถนนพัฒนาพงศ์ บริเวณซอยคาวบอย บริเวณบางลำภู

4) ทางเท้าชั่วคราว ได้แก่ การปิดถนนบางสายในวันพิเศษ เพื่อใช้เป็นทางเดินเท้าหรือเพื่อกิจกรรมนันทนาการ บริเวณดังกล่าวส่วนใหญ่ จะใช้เพื่อการประกอบพระราชพิธีและพิธีกรรมต่างๆ ตลอดจนการจัดงานในเทศกาลต่างๆ ของชุมชน ซึ่งได้แก่ ถนนในเขตชั้นในทั่วไป ฯลฯ

6.2 องค์ประกอบของทางเดินเท้า

ในเรื่องเกี่ยวกับการเดินแล้ว บางครั้งคนเราเดินด้วยความจำเป็นเพื่อให้ไปถึงจุดหมายหรืออาจเป็นการเดินเพื่อสุขภาพ แต่ในบางครั้งคนเราก็กเดินเพื่อการพักผ่อนด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในถนนที่มีร้านค้าคึกคัก มีต้นไม้ร่มรื่น มีอาคารสถาปัตยกรรมที่สวยงาม มีสิ่งปลูกสร้างที่ล้ำค่าทางประวัติศาสตร์ มีผู้คนมากมายหลายตา เมื่อคนต้องการเดินเล่นเขามักจะไปรวมกันที่ๆ เหมาะกับการเดินเล่นจริงๆ ที่ซึ่งมีอะไรให้ดู มีที่โล่งให้พักสายตา มีม้านั่ง มีร่มไม้ มีน้ำพุ มีบ่อน้ำ และมีชีวิตชีวา

องค์ประกอบอื่นๆ ที่ดึงดูดคนเดินเท้าได้แก่ ที่ๆ เป็นที่รวมของกิจกรรมไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมการบันเทิง งานแสดง งานวิชาการ หรือแม้กระทั่งการจับจ่ายใช้สอยบริการและสินค้าในบริเวณนั้นๆ อย่างไรก็ตามลักษณะทำนองนี้แสดงให้เห็นว่า การเดินในเมืองจะมีความน่า

ตารางที่ 3.3 จำนวนผู้ค้าขายเร่-แผงลอยของกรุงเทพมหานคร
จำแนกตามรายเขต ธันวาคม 2533

เขตที่	จำนวนจุดที่ทำการค้า	จำนวนผู้ค้า
1 เขตพระนคร	33	3,128
2 เขตป้อมปราบฯ	37	1,482
3 เขตปทุมวัน	13	269
4 เขตสัมพันธวงศ์	31	698
5 เขตบางรัก	25	750
6 เขตยานนาวา	5	214
7 เขตสาทร	13	236
8 เขตบางคอแหลม	7	168
9 เขตดุสิต	22	1,254
10 เขตบางซื่อ	7	328
11 เขตพญาไท	14	399
12 เขตราชเทวี	13	1,034
13 เขตห้วยขวาง	3	566
14 เขตพระโขนง	10	400
15 เขตคลองเตย	18	807
16 เขตประเวศ	3	55
17 เขตบางเขน	4	195
18 เขตดอนเมือง	3	211
19 เขตจตุจักร	6	511
20 เขตบางกะปิ	4	155
21 เขตลาดพร้าว	2	23
22 เขตบึงกุ่ม	3	32
23 เขตหนองจอก	1	83
24 เขตมีนบุรี	2	46
25 เขตลาดกระบัง	7	228
26 เขตธนบุรี	12	507
27 เขตคลองสาน	9	825
28 เขตกลางกอกน้อย	9	696
29 เขตบางพลัด	9	353
30 เขตบางกอกใหญ่	2	158
31 เขตภาษีเจริญ	15	878
32 เขตบางขุนเทียน	4	228
33 เขตจอมทอง	7	291
34 เขตตลิ่งชัน	6	91
35 เขตราชพฤกษ์	9	272
36 เขตหนองแขม	7	115
ดินแดง	4	92
สวนหลวง	6	110
รวม	395	17,888

แหล่งข้อมูล : สำนักเทศกิจกรุงเทพมหานคร
หมายเหตุ : สํารวจเดือนธันวาคม 2533

สนใจมากขึ้นถ้าองค์ประกอบของการเดินเท้านั้นมีความหลากหลาย แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า จะนำองค์ประกอบเหล่านั้นมาจัดเข้าแถวอย่างเป็นระเบียบ แต่ควรมีการเชื่อมต่อเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบที่ต่อเนื่อง ซึ่งหมายถึงการหารูปแบบที่เป็นไปได้ที่จะเชื่อมต่อการเดินทางให้เป็นไปอย่างราบรื่นและน่าอภิรมย์ยิ่งขึ้น เช่น การสลัฟที่ช่องที่โล่งว่างเพื่อการพักผ่อนหลังจากการเดินทางชมสินค้าจากร้านค้าต่างๆ ซึ่งสำหรับกรุงเทพมหานครแล้วการจัดองค์ประกอบในส่วนนี้ยังบกพร่องอยู่มาก เนื่องจากการเข้ายึดพื้นที่ของกลุ่มร้านค้ารายย่อย และกลุ่มหาบเร่แผงลอย ซึ่งมีลักษณะการตั้งร้านเรียงเป็นแถวมีระยะทางยาวๆ ทำให้บางครั้งการเดินทางเกิดความน่าเบื่อหน่ายและไม่สะดวกสบาย แม้กระทั่งโครงการทางเดินเพื่อการท่องเที่ยว (TOURIST WALKWAY) ก็ยังคงมีลักษณะที่ไม่เหมาะสมและควรมีการแก้ไขปรับปรุง

ทางเดินเท้านอกจากจะมีหน้าที่หลักเช่นเดียวกับถนน คือ รองรับการสัญจรแล้ว ทางเท้ายังจัดเป็นสนามเด็กเล่นดั้งเดิมของเด็กๆ ในเมือง (HISTORIC PLAYGROUND) ที่วิ่งเล่นไล่จับกัน เล่นเกมสิ่งต่างๆ เป็นหมู่คณะ เป็นที่พบปะกันระหว่างเด็กเล็กๆ ที่เป็นเพื่อนบ้านกัน หลังจากกลับจากโรงเรียนหรือรับประทานอาหารเย็นแล้ว และในบางฤดูกาลทางเท้าจะกลายเป็นที่พักผ่อนมากขึ้นของผู้คนในวัยอื่นๆ ด้วย ในฤดูหนาวการนั่งพักผ่อนภายใต้แสงแดดอ่อนๆ และการนั่งรับลมใต้ร่มไม้ในฤดูร้อนช่วยเพิ่มบทบาทและสีสันให้กับชีวิตบนทางเท้า ในเขตเมืองที่เต็มไปด้วยตึกแถว ทางเท้ากลายเป็นที่พักผ่อนประจำวันของประชาชนซึ่งจะเห็นได้ว่าการจัดเก้าอี้นั่งพักผ่อนตามใต้ต้นไม้บริเวณหน้าอาคารร้านค้าจากสถานการณ์เช่นนี้เอง ทางเท้าและถนนในบริเวณแออัดหนาแน่นจึงกลายเป็นเสมือนห้องนั่งเล่น (LIVING ROOM) สำหรับประชาชนในกลุ่มอาคารใกล้เคียง ในชุมชนที่การกระจายตัวของอาคารที่เบาบางกว่าเช่น ตามหมู่บ้านจัดสรรหรือแหล่งพักอาศัย ในเขตบริเวณชานเมืองหรือเขตชั้นนอกนั้น เมื่อใดที่ถนนปลอดจากอันตรายและปริมาณการจราจร (TRAFFIC VOLUME) เบาบางลงแล้วทางเท้าและถนนก็เป็นที่พักของประชาชน กิจกรรมบางชนิดเกิดขึ้นในขณะที่การวิ่งเล่นของเด็กๆ ยังคงดำเนินอยู่เหมือนเดิม การขี่จักรยานของเด็กโต การเดินเล่นและวิ่งออกกำลังกายของผู้สูงอายุ ตลอดจนการนำพาทารกและเด็กมารับอากาศที่บริสุทธิ์นอกบ้าน

จากการใช้สอยประโยชน์ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือบทบาทของทางเท้าที่มีลักษณะเป็นสาธารณะและผูกพันอยู่กับของผู้คนทุกผู้ทุกวัย ที่ทำให้ต้องพิจารณาถึงทางเดินเท้ากันให้ละเอียดลึกซึ้งมากขึ้น ผู้คนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับทางเท้าน้อย แต่กลับให้ความสำคัญกับรถยนต์มากกว่า ทางเท้าที่มีอยู่ถูกแบ่งปันไปเพื่อเพิ่มเนื้อที่สำหรับการจอดรถยนต์ ทางเท้าที่เกิดขึ้นและพบเห็นกันอยู่ในกรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะในเขตเมืองชั้นใน จึงคับแคบลงกว่าทางเท้าที่เคยมีแต่สมัยก่อน ทำให้ไม่มีพื้นที่เพียงพอที่จะปลูกต้นไม้ เพื่อให้ความร่มรื่นได้อย่างเต็มที่และก็ไม่กว้างขวางพอที่จะเป็นที่พักผ่อนของประชาชนอีกต่อไป

นอกจากนั้นแล้วทางเท้ายังคงถูกเบียดเบียนลักษณะของบทบาทหลักออกไปอีกหลายด้าน โดยเฉพาะการยึดทางเท้าเพื่อตั้งวางขายสินค้ากันอย่างหนาแน่น และไม่เป็นระเบียบหาบเร่แผงลอยต่างๆ ที่มีการจัดตั้งขึ้นเป็นสิ่งที่รบกวนระบบที่วางในชุมชนเมืองและเป็นสิ่งที่ทำให้ความสวยงามของเมืองลดน้อยลง แต่หากว่ามีการจัดตั้งหาบเร่แผงลอยเหล่านั้นให้เป็นระเบียบสวยงาม ก็จะช่วยทำให้เมืองมีความสวยงามขึ้น ตลอดจนช่วยผลักดันให้กิจกรรมบนทางเท้าเหล่านั้นมีความคึกคักมากขึ้น ซึ่งถึงแม้จะมีการควบคุมดูแลโดยกรุงเทพมหานครแล้วก็ตาม ความอึดอัดอันเกิด

จากความไม่เป็นระเบียบและความสกปรก ก็ยังคงปรากฏต่อสายตาของผู้ใช้ทางเท้าอยู่เสมอ โดยเฉพาะในปัจจุบันพบว่า ปริมาณของทาบเร่แผงลอยต่างๆ มีจำนวนมากขึ้นและกระจายตัวอยู่ทั่วไป ในเขตกรุงเทพมหานคร (ตารางที่ 3.3)

7. สนามเด็กเล่น (PLAY FIELDS)

เป็นเรื่องของการพยายามจัด ACTIVE RECREATION ลงในพื้นที่ว่าง โดยมีจุดประสงค์ในการตอบสนองความต้องการในการออกกำลังกายของเด็กระหว่างอายุ 5 - 15 ปี เพื่อเป็นการส่งเสริมสุขภาพอนามัยและสร้างลักษณะนิสัยที่ดีในการออกกำลังกาย ที่ว่างประเภทนี้จะมีอุปกรณ์ต่างๆมากขึ้นอย่างเช่น ม้าหมุน ม้ากระดก บันไดเลื่อน โครงเหล็กเพื่อการปีนป่าย เป็นต้น การจัดที่ว่างในลักษณะของสนามเด็กเล่นนี้ มีความจำเป็นมากสำหรับการพัฒนาเยาวชนของชาติ ในกรุงเทพมหานครเองถึงแม้จะมีสนามเด็กเล่นกระจายอยู่ทั่วไป แต่ส่วนใหญ่เป็นลักษณะของสนามเด็กเล่นของเอกชนตามโครงการที่อยู่อาศัยแถบชานเมือง ส่วนสนามเด็กเล่นในความรับผิดชอบของกรุงเทพมหานครนั้นมีทั้งหมด 23 แห่ง คิดเป็นพื้นที่เท่ากับ 10,510 ตารางเมตร ซึ่งส่วนใหญ่กระจายอยู่ตามพื้นที่เขตชั้นใน และเขตชั้นกลางบางเขต เช่น เขตห้วยขวางและเขตพระโขนง (ตารางที่ 3.4) เท่านั้น

8. ที่ว่างในโครงการที่อยู่อาศัย

โครงการที่อยู่อาศัยในกรุงเทพมหานครพัฒนาขึ้นมาโดยรัฐและเอกชน จำแนกออกเป็นลักษณะต่างๆ ดังนี้

8.1) โครงการเคหะชุมชนสำหรับประชาชนทั่วไป และโครงการเคหะชุมชนสำหรับข้าราชการทหาร ตำรวจ โดยการเคหะแห่งชาติ

8.2) โครงการบ้านพักของหน่วยงานราชการ โดยหน่วยงานต้นสังกัดเป็นผู้จัดสร้าง

8.3) โครงการบ้านจัดสรรของเอกชนเช่น บ้านจัดสรร เทาเข้าท์ คอนโดมิเนียม เมื่อศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่ว่างในโครงการที่อยู่อาศัยแล้ว พบว่ายังมีได้มีการพัฒนาไปตาม PLANNING STANDARD เท่าที่ควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เป็นของเอกชนจะปลูกสร้างอาคารเต็มพื้นที่ นอกจากโครงการจัดสรรบ้านขนาดใหญ่และถูกต้องตามกฎหมายที่เตรียมพื้นที่ส่วนหนึ่งพัฒนาเป็นส่วนหย่อมขึ้นมา ส่วนในโครงการบ้านพักของหน่วยราชการก็ไม่ได้คำนึงถึงเรื่องนี้ และในโครงการของการเคหะแห่งชาติที่กระจายตัวอยู่ 25 แห่ง มีอยู่ 10 แห่ง เท่านั้นที่มีสวนสาธารณะประจำในโครงการ (ตารางที่ 3.5) ในโครงการที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยซึ่งปลูกเป็นอาคารแฝดเช่น แพลตห้วยขวาง แพลตดินแดง สถานที่เล่นพักผ่อนของเด็กก็คือในบริเวณห้องราวบันได ทางเดิน และที่ว่างรอบแฝด แทนที่จะเป็นสนามเด็กเล่น

ที่ว่างในโครงการที่อยู่อาศัยนับว่าเป็นที่ว่างอีกประเภทหนึ่ง ที่มีความสำคัญและใกล้ชิดกับกลุ่มประชาชน ซึ่งส่วนใหญ่การจัดพื้นที่ว่างในโครงการที่อยู่อาศัยจะออกมาในรูปของสวนหย่อมขนาดเล็กและสนามเด็กเล่น ซึ่งผู้ที่เข้าไปใช้ประโยชน์สูงสุดคือกลุ่มประชากรในวัยเด็กและช่วงเวลาที่มีการใช้ประโยชน์ก็คือเวลาในช่วงเย็น

สำหรับโครงการที่อยู่อาศัยของเอกชนนั้นพบว่า โครงการที่มีขนาดใหญ่พยายามเสนอจุดขายในด้านภูมิทัศน์ของสภาพแวดล้อม จะเห็นว่าในโครงการเหล่านั้นจะมีการทำพื้นที่เป็นส่วนขนาดใหญ่ขึ้น มีการปลูกต้นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ควบคู่ไปกับการจัดที่ว่างไว้เพื่อการพักผ่อนของผู้อยู่

ตารางที่ 3.4 แสดงสนามเด็กเล่นที่อยู่ในความรับผิดชอบของกรุงเทพมหานคร

สนามเด็กเล่น	ที่ตั้ง	พื้นที่ (ตารางวา)
สนามเด็กเล่น โรงเรียนบางจาก	เขตพระโขนง	15
สนามเด็กเล่นอนุสาวรีย์	เขตพระนคร	40
สนามเด็กเล่น โรงเรียนวัดปากบ่อ	เขตพระโขนง	10
สนามเด็กเล่นศูนย์เยาวชนวัดดอกไม้	เขตยานนาวา	60
สนามเด็กเล่น โรงเรียนวิสุทธิ	เขตพญาไท	40
สนามเด็กเล่นศูนย์เยาวชนลุมพินี	เขตปทุมวัน	80
สนามเด็กเล่น โรงเรียนเทศบาลวัดไทร	เขตยานนาวา	15
สนามเด็กเล่น โรงเรียนเทศบาลสามเสนนอก	เขตพญาไท	100
สนามเด็กเล่นศูนย์เยาวชนจักรแก้ว	เขตบางกอกน้อย	20
สนามเด็กเล่น โรงเรียนวัดทองสุทธาราม	เขตดุสิต	20
สนามเด็กเล่น โรงเรียนวัดมณีรัตนนิมิตการาม	เขตดุสิต	20
สนามเด็กเล่นวัดอินทรวรวิหาร	เขตพระนคร	200
สนามเด็กเล่นวัดหัวลำโพง	เขตบางรัก	10
สนามเด็กเล่นศูนย์เยาวชนปทุมวัน	เขตปทุมวัน	20
สนามเด็กเล่นศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส	เขตป้อมปราบฯ	30
สนามเด็กเล่นศูนย์เยาวชนคลองเตย	เขตพระโขนง	15
สนามเด็กเล่นหน้าโรงเรียนศึกษานารี	เขตธนบุรี	30
สนามเด็กเล่นศูนย์เยาวชนบางเขน	เขตบางเขน	80
สนามเด็กเล่นวัดกัลยาณิ	เขตธนบุรี	200
สนามเด็กเล่นศูนย์เยาวชนบางนา	เขตพระโขนง	300
สนามเด็กเล่นสวนลุมพินี (ไผ่ป่า)	เขตปทุมวัน	200
สนามเด็กเล่นศูนย์เยาวชนเวรุฟิราซิด	เขตธนบุรี	40
สนามเด็กเล่นศูนย์เยาวชนโรตารีธนบุรี	เขตบางกอกใหญ่	10
สนามเด็กเล่นศูนย์เยาวชนอัมพวา	เขตบางกอกน้อย	20
สนามเด็กเล่นศูนย์เยาวชนวัดธาตุทอง	เขตพระโขนง	20

แหล่งข้อมูล : สำหรับสวัสดิการสังคม กรุงเทพมหานคร

ตารางที่ 3.5 แสดงพื้นที่ว่างในโครงการเคหะชุมชนการเคหะแห่งชาติ

ชื่อโครงการ	ที่ตั้ง	หน่วย อยู่อาศัย	พื้นที่ทั้งหมดของ โครงการ : ไร่	พื้นที่ สวนสาธารณะ	สนามหญ้า : ไร่	พื้นที่ว่างที่ยัง ไม่ได้พัฒนา
ท่าทราย	บางเขน	1,419	233	19.2	-	-
ประชาชนิเวณ 1	บางเขน	240	17	-	-	6.18
รามอินทรา	บางเขน	812	52	-	-	-
บางบัว	บางเขน	1,214	83	1.55	-	25.44
ทุ่งสองห้อง	บางเขน	2,984	268	-	-	-
ทุ่งสองห้อง (เสริม)	บางเขน	1,078				
คลองจั่น	บางกะปิ	6,438	306	46	92.12	-
หัวหมาก	พระโขนง	588	192	-	-	-
คลองเตย 1,2	พระโขนง	2,098	44	-	-	-
หัวหมากระยะ 2	พระโขนง	2,268	410	-	-	-
บางนา	พระโขนง	1,653	51	8.70	29.77	-
คลองเตย 3	พระโขนง	1,512	37	-	7.07	-
ทุ่งมหาเมฆ	ยานนาวา	16	512	-	-	-
บ่อนไก่	ปทุมวัน	816	110	2.73	8.67	-
บางชัน	มีนบุรี	916	33	-	2.7	-
นิบลวัฒนา 1	พญาไท	410	10	-	1.90	-
ธนบุรี 1	บางขุนเทียน	2,524	446	37.67	-	-
ธนบุรี 2	บางขุนเทียน	980	139	15.63	-	-
ธนบุรี 3	บางขุนเทียน	1,350	166	10.5	-	-
ดินแดงใหม่	ห้วยขวาง	980	18	-	7.9	-
ดินแดงเอกชน 3	ห้วยขวาง	1,020	20	-	5.87	-
ดินแดงกองขยะ	ห้วยขวาง	1,646	35	-	8.5	-
ห้วยขวางระยะ 3	ห้วยขวาง	1,600	104	13.1	-	-
ห้วยขวางระยะ 4	ห้วยขวาง	160	4	-	-	2.77
เมืองใหม่ลาดกระบัง	ลาดพร้าว	4,000	653	56.02	-	-

ที่มา : กองแผนงาน ฝ่ายจัดการทรัพย์สิน การเคหะแห่งชาติ

ตารางที่ 3.6. แสดงพื้นที่ว่างในโครงการหมู่บ้านจัดสรรของเอกชน

ชื่อ	พื้นที่ (ไร่)	เขตพื้นที่
1. สวนสาธารณะหมู่บ้านลิ้มมากร	30	บางกะปิ
2. สวนเสนานิเวศน์ 1	20	"
3. สวนเสนานิเวศน์ 2	15	"
4. สวนสวนสน	4.5	"
5. สวนอมรพันธ์นิเวศน์	1.9	"
6. สวนรามอินทรา	10	"
7. สวนสหกรณ์คลองกุ่ม	15	"
8. สวนพฤษกชาติ	30	"
9. สวนชวนชื่น	40	"
10. สวนสยาม	5	"
11. สวนสุตจิตนิเวศน์	1	บางขุนเทียน
12. สวนสาธารณะวัดน่านิเวศน์	1	ห้วยขวาง
13. สวนสาธารณะเมืองทองนิเวศน์ 1	14	พระโขนง
14. สวนสาธารณะเมืองทองนิเวศน์ 2	30	"
15. สวนสาธารณะพลเทพ	25	"
16. สวนสาธารณะปัญญา	7	"
17. สวนสาธารณะแหลมทอง 2	3	"
18. สวนสาธารณะเสรี 1	1	"
19. สวนสาธารณะเสรี 2	6	"
20. สวนสาธารณะผาสูก 1-2	4	"
21. สวนสาธารณะเคหะการ 3	1.5	"
รวม	265.9	

อาศัยในโครงการซึ่งโครงการที่มีการจัดสวนหย่อมขนาดใหญ่ขึ้นมาทั้งหมด 21 โครงการ (ตารางที่ 3.6) มีพื้นที่ว่างเพื่อการพักผ่อนตั้งแต่ 1,600 - 64,000 ตารางเมตร ซึ่งคิดเป็นพื้นที่ทั้งหมดเท่ากับ 423,840 ตร.ม. ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนโครงการที่อยู่อาศัย ก็นับว่าจะมีแต่การขยายตัวเพิ่มขึ้นแล้วนั้น ยังเป็นสัดส่วนที่น้อยมาก ดังนั้นการปรับปรุงพื้นที่ว่างในโครงการที่อยู่อาศัยจึงเป็นอีกวิธีทางหนึ่งในการพัฒนาระบบที่ว่างในเมือง ให้มีความเพียงพอต่อความต้องการของประชาชนในกรุงเทพมหานคร

9. ที่ว่างอันเกิดจากการรื้อถอน

เนื่องจากการขยายตัวอย่างมากทั้งลักษณะกายภาพเมือง สภาพเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ลักษณะของเมืองมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ การรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างเก่าเพื่อสร้างอาคารใหม่ขึ้นมาแทนที่นั้นเกิดขึ้นอยู่ทั่วไปในกรุงเทพฯ จากลักษณะการเปรียบเทียบลักษณะการใช้ที่ดินในกรุงเทพฯ ระหว่างปี พ.ศ. 2523 - 2529 พบว่าลักษณะของที่ว่างในกรุงเทพฯ มีเพิ่มมากขึ้นเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในเขตชั้นกลางซึ่งเป็นเขตที่มีการขยายตัวสูง ที่ว่างส่วนใหญ่เกิดจากการรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างเดิมทิ้งไปเหลือเป็นที่ว่างเกิดขึ้น ด้วยสาเหตุของการขาดสถานที่เพื่อการพักผ่อนหรือประกอบกิจกรรมของคนกรุงเทพฯ ทำให้ที่ว่างดังกล่าวถูกใช้ประโยชน์อยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นการเข้าไปนั่งพักผ่อน การเข้าไปเล่นเกมต่างๆ ของเด็กๆ ในบริเวณรอบข้าง

ประเภทต่างๆ ของที่ว่างที่เกิดจากการรื้อถอน

- 1) ที่ว่าง โดยถูกครอบครองโดยอาคารแต่ถูกรื้อถอนทำลายไปได้แก่ บริเวณบ้านเรือนแออัด ซึ่งโดยมากถูกล้ำที่สาธารณะที่อยู่ในสภาพทรุดโทรมมากจนต้องรื้อล้าง หรือถูกเพลิงไหม้ไป ตลอดจนการรื้อถอนอาคารตั้งเดิมเพื่อรื้อการก่อสร้างอาคารหลังใหม่ต่อไป
- 2) ที่ว่างเปล่าที่ถูกละทิ้งมาเป็นเวลานาน เป็นกองขยะ ซากสิ่งของ เมื่อเมืองขยายตัวมากกองขยะที่ส่งกลิ่นรบกวนและเป็นภาพที่ไม่น่าดู กลับเป็นแหล่งทำมาหากินของคนบางกลุ่มและเด็กๆ ที่วิ่งเล่นในบริเวณดังกล่าวก็คุ้นเคยกับสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ ผู้ใหญ่จะใช้เวลาส่วนใหญ่หมกมุ่นกับการเลือกพื้นสิ่งของที่สามารถนำมาแปรสภาพเป็นเงินเพื่อการใช้จ่าย ส่วนเด็กก็จะวิ่งเล่นกับการวิ่งเล่นสนุกสนานกับเพื่อนๆ พื้นที่ดังกล่าว ได้แก่ บริเวณกองขยะดินแดง พื้นที่ของการรถไฟย่านมักกะสันในบริเวณป่าช้ารถไฟ

3) ที่ว่างอันเกิดจากการย้ายออกไปของโรงงานอุตสาหกรรม เนื่องจากเป็นการรบกวนต่อสภาพแวดล้อมในแหล่งชุมชนพักอาศัย ตัวอย่างเช่น โรงงานที่จะย้ายเข้าไปอยู่ในนิคมอุตสาหกรรม ที่ว่างดังกล่าวเป็นที่ว่างขนาดใหญ่ เด็กๆชอบเข้าไปวิ่งเล่นเก็บสิ่งของที่มีค่าหลงเหลือเพื่อนำไปขาย ลักษณะที่ว่างดังกล่าวมีกระจายอยู่ทั่วไปในเขตชั้นกลางของกรุงเทพมหานคร

10. สวนหย่อม

ที่ว่างโล่งประเภทสวนหย่อม หมายถึง สวนขนาดเล็กซึ่งไม่มีการเข้าไปใช้งานมากนัก หรือมีแต่เพียงเล็กน้อย แต่จะมีประโยชน์ในแง่ของการตกแต่ง เพื่อความร่มรื่นสวยงามของเมืองมากกว่า ทั้งนี้เนื่องมาจากขนาดของพื้นที่ความกว้างขวางไม่มากพอที่จะเอื้ออำนวยให้เกิดกิจกรรมต่างๆ การเข้าถึงลำบากหรือสภาพแวดล้อมไม่เหมาะสำหรับการเข้าไปพักผ่อน นั่งเล่น เช่น ห้วมถนน วงเวียน ลีแยก เป็นต้น เกณฑ์ประการสำคัญของการออกแบบปรับปรุงสวนหย่อมคือ การดูแลรักษาจะต้องง่าย สะดวก ประหยัด สวนหย่อมจัดเป็นพื้นที่ว่างในชุมชนเมือง (URBAN SPACE) และเป็นส่วนที่ตกแต่งเมืองให้เกิดความสวยงามเป็นระเบียบเรียบร้อย เป็นส่วนที่เพิ่มพื้นที่สีเขียวเพิ่มความร่มรื่นให้กับถนนและทางเท้า

10.1 ประเภทของสวนหย่อม สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่

1) สวนหย่อมตกแต่งเพื่อความสวยงาม สวนหย่อมตกแต่งประเภทนี้ ได้แก่ บริเวณที่มีขนาดเล็กหรือการเข้าถึงลำบาก ทำให้พื้นที่ไม่เหมาะแก่การเข้าไปใช้สอย เช่น บริเวณวงเวียน อนุสาวรีย์ เกาะกลางของถนน หัวมุมสี่แยก บริเวณหน้าอาคารที่ปลูกสร้างลึกเข้าไปจากแนวถนน หรือบริเวณพื้นที่ที่กั้นไว้เพื่อการขยายตัวหรือเพื่อความปลอดภัย เช่น ระเบียงถนนร่นข้างทาง (RIGHT OF WAY) ของถนนและทางรถไฟ บริเวณเสาสาธารณูปโภคสาธารณูปการ พื้นที่เหล่านี้มักไม่เหมาะให้คนเข้าไปใช้พื้นที่ การออกแบบจึงเน้นในเรื่องของการใช้ในการมองเห็นเป็นส่วนประกอบสีเขียวของภูมิทัศน์เมืองบริเวณนั้น

2) สวนหย่อมที่สามารถใช้งานได้ ในบางกรณีพื้นที่เล็กๆ เหล่านี้มีสภาพอำนวยให้ใช้งานได้บ้าง เช่น เกาะกลางถนนที่มีขนาดกว้างใหญ่และถนนโดยรอบมีการสัญจรเบาบาง พื้นที่ระหว่างอาคารต่างๆ ซึ่งอาจใช้เป็นที่พักผ่อน หรืออาจใช้เป็นสนามเด็กเล่นขนาดเล็กได้ บริเวณวงเวียนหรือ อนุสาวรีย์ซึ่งอยู่ในแหล่งชุมชนและมีการเข้าถึงที่สะดวก เป็นต้น

10.2 ตัวอย่างรูปแบบต่างๆ ของสวนหย่อม

เนื่องจากลักษณะของสวนหย่อมนั้น มีรูปแบบที่แตกต่างกันไปหลายชนิด ซึ่งล้วนแล้วแต่มีลักษณะร่วมกันคือ มีลักษณะเป็นพื้นที่ขนาดค่อนข้างเล็ก มีการปรุงแต่งประดับประดาด้วยต้นไม้ที่ให้ความร่มรื่น ดอกไม้พุ่มตลอดจนบ่อน้ำ น้ำพุ ม้านั่งและเฟอร์นิเจอร์ประกอบอื่นๆ อีกมาก โดยพอจะยกตัวอย่างได้ดังต่อไปนี้

1) สวนหย่อมบริเวณอนุสาวรีย์

อนุสาวรีย์จัดเป็นสิ่งก่อสร้างที่เกิดขึ้นจากวัตถุประสงค์เพื่อการระลึกถึงการเตือนใจ และเพื่อประกาศคุณความดีของบุคคลหรือความประทับใจในตัวบุคคลหรือเหตุการณ์การประดิษฐ์งานจึงคำนึงถึงที่ตั้งที่ผู้คนทั่วไปได้พบเห็นและเสริมความเด่นสง่างามด้วยที่ว่างโดยรอบแต่สำหรับในกรุงเทพมหานครเป็นเช่นนี้ไม่ หากอยู่ในลักษณะต่างๆ ดังนี้คือ จัดที่ว่างรอบบริเวณอนุสาวรีย์น้อยเกินไป ทำให้ถูกข่มหรือบดบังมุมมองจากอาคารที่อยู่ใกล้เคียงเช่น อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งถูกแวดล้อมด้วยอาคารตึกแถวโดยรอบที่ว่างรอบอนุสาวรีย์ถูกรุกล้ำด้วยแผงลอยขายเร็ว จนเกิดความสกปรกรุงรังไม่น่าดู เช่น รอบอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิด้านริมคลองสามเสน อนุสาวรีย์ถูกข่มอยู่ในรั้วของหน่วยงานรัฐบาล ซึ่งประชาชนที่สนใจไม่สามารถได้ใกล้ชิดหรือใช้ที่ว่างที่สวยงามนั้นแทนที่จะทิ้งให้ว่างเปล่า เช่น อนุสาวรีย์ พ.ต.ท. ในกรมทางหลวง ดังนั้นการปรับปรุงที่ว่างรอบอนุสาวรีย์ ให้เป็นสวนสาธารณะขนาดเล็กอย่างที่เคยมีมาบ้าง เช่น รอบๆ ลานพระบรมรูปทรงม้า จึงควรดำเนินการต่อไปปรับปรุงในลักษณะสวนระดับท้องถิ่นสำหรับประชาชนในละแวกนั้น อนุสาวรีย์ที่ตั้งในหน่วยราชการก็ควรแบ่งแยกออกจากกันโดยรั้วอีก 3 ด้านเปิดโล่งให้ประชาชนเข้าไปใช้ได้อย่างสะดวก บริเวณอนุสาวรีย์ที่อยู่ในชุมชนทางคมนาคม ควรตัดแปลงที่ว่างให้เป็นที่พักผ่อน พักเหนื่อยแก่ผู้เดินทางและประชาชนในแถบนั้น เช่น ที่ว่างรอบอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ ถ้าหากมีการยินยอมให้มีการปรับปรุงที่ว่างรอบอนุสาวรีย์ที่กระจายอยู่ในเขตชั้นใน ก็จะช่วยให้มีสวนสาธารณะขนาดเล็กสำหรับประชาชนในเขตหนาแน่นเพิ่มขึ้น สำหรับการพัฒนาจะกระทำขึ้น ได้ก็ต้องอาศัยการร่วมมือประสานงานกับหน่วยราชการที่ดูแลอนุสาวรีย์นั้นๆ อยู่ ซึ่งตามหลักแล้วไม่น่าที่จะหวงแหนประติมากรรมเป็นศรีสง่าแก่หน่วยงานตนเพียงแห่งเดียว แต่ควรอุทิศให้กับชุมชนด้วยการรำลึกถึงคุณงามความดี อาจกระทำได้ในรูปของการสร้างสวนสาธารณะ

พร้อมกับสร้างอนุสาวรีย์ประดิษฐานไว้ เพื่อเป็นอนุสาวรีย์สำหรับคนรุ่นหลังและให้คุณค่ามหาศาลแก่ชาวกรุงเทพมหานครในด้านการพักผ่อนหย่อนใจ

2) ส่วนห่อมบริเวณวงเวียนใหญ่

ที่ว่างบริเวณวงเวียนจัดเป็นส่วนห่อมขนาดเล็กที่อยู่ท่ามกลางการสัญจรที่หนาแน่น เนื่องจากถูกล้อมรอบด้วยเส้นทางสัญจรทุกด้านและส่วนใหญ่จะเป็นเส้นทางที่มีการสัญจรคับคั่ง ดังนั้นบทบาทของวงเวียนในด้านของการเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจจึงมีน้อยมากเพราะโดยจุดประสงค์หลักของวงเวียนนั้นมีไว้เพื่อกำหนดขอบเขตและทิศทางการสัญจร แต่ผลประโยชน์ที่ตามมาก็คือ การเป็นสิ่งประดับที่สวยงามให้แก่ถนนและเมือง แต่มีพื้นที่ว่างบริเวณวงเวียนบางแห่งที่มีการเข้าไปใช้ประโยชน์กันอย่างคับคั่ง เช่น บริเวณวงเวียนสมเด็จพระเจ้าตากสิน และวงเวียน 22 กรกฎาคม เป็นต้น สาเหตุอาจเนื่องมาจากการขาดแคลนพื้นที่ว่างในส่วนอื่นๆ ประกอบกับการเข้าถึงค่อนข้างสะดวก ทำให้เกิดการใช้ประโยชน์กันอย่างมากมาย

3) ส่วนห่อมบริเวณเกาะกลางถนน

ในถนนที่มีขนาดกว้างมีช่องทางวิ่งข้างละ 3 ช่องทางขึ้นไป มักจะต้องมีเกาะกลางถนนเพื่อช่วยป้องกันความลึกลับของผู้สัญจรไปมา และเป็นจุดพักสำหรับข้ามถนน นอกจากนี้แล้วผลพลอยได้ของเกาะกลางถนนก็คือ มีการตกแต่งถนนให้ดูสวยงามขึ้นซึ่งการตกแต่งเกาะกลางถนนนี้กระทำได้หลายวิธี ตั้งแต่วิธีที่ง่ายที่สุดคือ เป็นเกาะที่เป็นคอนกรีตธรรมดาและมีรั้วกันแบ่งเส้นทางสัญจร ไปจนถึงการนำเอาวัสดุพืชพันธุ์ทั้งไม้ยืนต้น ไม้พุ่ม ไม้คลุมดินที่มีดอกและสีที่สวยงาม หรือหญ้านำมาปลูกตกแต่งเกาะกลางถนนเหล่านี้ เป็นต้น

แม้ว่าบนพื้นที่จะมีขนาดใหญ่พอที่จะใช้ในการพักผ่อนได้ แต่ด้วยเหตุผลทางด้านความปลอดภัย การรกล้ำของหาบเร่แผงลอย จึงทำให้พื้นที่ว่างประเภทนี้ใช้เพื่อการพักผ่อนทางสายตาเท่านั้น เช่น พื้นที่เกาะกลางถนนเชิงสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า และถนนอรุณอมรินทร์ ซึ่งปัจจุบันกรุงเทพฯ มีพื้นที่เกาะกลางถนน 14 แห่ง คิดเป็นพื้นที่ 0.10 ตร.กม. (102,243.52 ตร.ม.)

4) ส่วนห่อมบริเวณหน้าอาคาร

ส่วนห่อมประเภทนี้จัดเป็นส่วนห่อมที่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ การตกแต่งส่วนห่อมหน้าอาคารไม่เพียงแต่จะช่วยทำให้อาคารและกลุ่มอาคารในละแวกนั้นมีความงดงาม และยังจะช่วยรองรับความต้องการใช้ประโยชน์ในที่ว่างของกลุ่มผู้คนในพื้นที่ใกล้เคียงและกลุ่มคนที่อยู่ในอาคาร การออกแบบจึงเน้นทางด้านความสะอาดแก่ผู้เข้าใจ การจัดซุ้มต้นไม้ ม้านั่ง บริเวณเล่นกีฬา จะช่วยทำให้เกิด FACILITIES ในส่วนห่อมหน้าอาคารมากขึ้น อย่างเช่น บริเวณส่วนห่อมเชิงสะพานพุทธฯ ผังธนบุรี เป็นต้น

5) ส่วนห่อมบริเวณสาธารณูปโภค สาธารณูปการ

เมื่อมีการพัฒนาสาธารณูปโภค สาธารณูปการ โดยรัฐจะมีพื้นที่ว่างเกิดขึ้น ซึ่งสามารถใช้ประโยชน์ (UTILIZE) จากที่ว่างเหล่านี้ได้ให้อยู่ในรูปของสวนสาธารณะขนาดเล็ก หรือขนาดท้องถิ่นยกตัวอย่างเช่น ที่ว่างเชิงสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา จะช่วยให้ได้สวนริมน้ำสำหรับประชาชนจะได้สัมผัสเจ้าพระยาอย่างใกล้ชิด แต่เท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันจะเห็นได้ว่า มีการพัฒนาที่ว่างชนิดนี้ตรงบริเวณเชิงสะพานพุทธฯ ผังธนบุรีและผังพระนคร ซึ่งเป็นสะพานแห่งแรกของประเทศไทยเท่านั้น แต่ในระยะหลังๆ ที่มีการสร้างสะพานเพิ่มขึ้นมิได้มีการเตรียม

ตารางที่ 3.7 แสดงขนาดและที่ตั้งของสวนหย่อมและเกาะกลางถนนในเขตกรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ. 2533

พื้นที่เขต	สถานที่ตั้ง	ขนาดพื้นที่ (ตร.ม.)
เขตพระนคร	สวนหย่อมรอบกำแพงพระบรมมหาราชวัง	10,000.00
	สวนหย่อมบริเวณลานเอนกประสงค์กทม.	3,746.50
	ไม้แปลง หน้าหอประชุม ก.บ.	114.00
	สวนหย่อมหน้ากรมพระราชวังบวรฯ	120.00
	สวนหย่อมหน้าตึก กทม. สร้างใหม่	60.00
	สวนหย่อมหน้าสถานีตำรวจพระราชวัง	400.00
	สวนหย่อมหน้ากรมรักษาดินแดน	2,000.00
	สวนหย่อมบริเวณพระบรมราชานุสาวรีย์ ร.3	5,336.48
	สวนหย่อมบริเวณพลับพลาที่ประทับ ร.9 ถนนราชดำเนินตลอดสาย (2 กม.)	5,250.00
	สวนหย่อมบริเวณสะพานพุทธยอดฟ้า	5,792.00
	สวนหย่อมหน้าวัดศรีเทพ	700.00
	สวนหย่อมประตูวิเศษไชยศรี	2,120.00
	สวนหย่อมอนุสาวรีย์เจ้าทมิ	87.00
	สวนหย่อมเชิงสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า	600.00
	สวนหย่อมอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย	108.00
	สวนหย่อมภายในกรุงเทพมหานคร	504.00
	สวนหย่อมบริเวณพระบรมรูป ร.5	80.00
	สวนหย่อมบริเวณป้อมพระกาฬ	150.00
	ไม้แปลง ถ.ตรีเพชร	143.00
	สวนหย่อมสิบสามห้าง	400.00
สวนหย่อมหลังกรุงเทพมหานคร	855.00	
สวนหย่อมศาลาสันติธรรม	200.00	
เขตพระนคร	สวนหย่อม ถ.ราชดำเนินใน	300.00
	สวนหย่อมคลองถมวัดสุทัศน์ฯ	4,805.00
	สวนหย่อมทหารอาสา	5,432.00
	สวนหย่อมแม่ธรณีบีบมวยผม	300.00
	สวนหย่อมหน้ากรมสรรพากร	200.00
	สวนหย่อมนิบูลเวศน์	1,300.00
	สนามหลวง	10,880.00
	สวนหย่อมเชิงสะพานประปกเกล้า	24,160.00

(ตารางต่อ)

พื้นที่เขต	สถานที่ตั้ง	ขนาดพื้นที่ (ตร.ม.)
เขตป้อมปราบฯ	ส่วนห้อมริมคลองผดุงกรุงเกษม	2,100.00
	ไม้แปลงบ้านมิ่งนครศิลา	1,290.00
	ส่วนห้อมวงเวียน 22 กรกฎาคม	2,000.00
เขตปทุมวัน	ส่วนห้อมบริเวณสามย่าน	1,000.00
	ส่วนห้อมบริเวณปทุมวัน	1,500.00
เขตสัมพันธวงศ์	ส่วนห้อมสมเด็จพระศรีญาณมนี	600.00
	ส่วนห้อมหน้านิตรนิมข	80.00
	ส่วนห้อมจักรวรรดิ	300.00
เขตบางรัก	ส่วนห้อมไอเคียน	300.00
	ส่วนห้อมมหาดพิการาม	670.00
	ส่วนห้อมศาลเจ้าไต้ฮง	30.00
	ส่วนห้อมศาลาแดง	36.00
เขตยานนาวา	ส่วนห้อมหัวลำโพง	320.00
	ส่วนห้อมวิฑู	670.00
	ส่วนห้อมสาธุประดิษฐ์	2,436.50
เขตดุสิต	ส่วนห้อมแท่นศิลาฤกษ์	1,175.00
	ส่วนห้อมรอบทำเนียบรัฐบาล	3,840.00
	ส่วนห้อมวัดมุนเญจฯ 2 แห่ง	300.00
	ส่วนห้อม ถ.พระราม5 (ตรงข้ามสวนจิตรดา)	2,000.00
	ส่วนห้อมรอบบริเวณพระรูป ร.5 (สวนอัมพร)	7,000.00
	ส่วนห้อม หน้า กรป.กลาง	2,000.00
	ส่วนห้อมบริเวณตรงหน้า กรป.กลาง	2,200.00
	ส่วนห้อมอุร์ถยนต์หลวง	2,417.00
	ส่วนห้อมหน้าวัดเบญจฯ	2,000.00
	ส่วนห้อมปากซอยข้าหลวง	2,000.00
	ส่วนห้อม ถ.สวรรค์โลก	2,000.00
	ส่วนห้อมรอบสวนจิตรลดา	16,488.00
	ส่วนห้อมบริเวณวัดเบญจฯ	2,500.00
	ส่วนห้อมสวนสุนันทา	782.70
ส่วนห้อม ถ.อุททองใน	5,400.00	
เขตบางซื่อ	ส่วนห้อม ปตอ.	1,200.00
เขตพญาไท	ไม้แปลง ถ.ราชวิถี	220.00
	ส่วนห้อมมัทกะสัน	680.00

(ตารางต่อ)

พื้นที่เขต	สถานที่ตั้ง	ขนาดพื้นที่ (ตร.ม.)
เขตราชเทวี	สวนหย่อมอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ	18,721.00
	สวนหย่อม ถ.ศรีอยุธยาตลอดสาย	6,850.00
เขตห้วยขวาง	สวนหย่อมอโศกดินแดง	550.00
	สวนหย่อมภายในงานปลูกฯ 2	500.00
	สวนหย่อมปากซอยสุขุมวิท	98.00
	สวนป่าวิภาวดี-ดินแดง	6,345.00
เขตบางเขน	สวนหย่อมมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	2,000.00
เขตจตุจักร	สวนหย่อม ถ.รัชดาสี่แยกพหลโยธิน-อโศกดินแดง	59,316.00
	สวนหย่อมหน้าวัดเสมียนนารี	14,000.00
	สวนหย่อมประชานีเวศน์	4,800.00
	สวนสมเด็จพระเจ้า 84	12,800.00
เขตธนบุรี	สวนบริเวณทางเท้าแยกประชาธิปไตยสมเด็จฯ	300.00
	สวนหย่อมเชิงสะพานสมเด็จพระเจ้าตากสิน	59,200.00
	สวนหย่อมวงเวียนใหญ่	14,400.00
	สวนหย่อมหน้า รร.ศึกษานารี	1,600.00
	สวนหย่อมสี่แยกบ้านแขก 4 เกาะ	120.00
	สวนหย่อมสำนักเทศกิจ	2,400.00
	สวนหย่อมเชิงสะพานพุทธ ฝั่งธนบุรี	26,400.00
เขตคลองสาน	สวนหย่อมคลองสาน	60.00
	สวนหย่อมลาดหญ้า	532.00
เขตบางกอกน้อย	สวนหย่อมเชิงสะพานพระปิ่นเกล้า - ถนนอัมรินทร์	51,300.00
เขตบางกอกใหญ่	สวนหย่อมศาลาวัดตันจันท์	100.00

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่ว่างเผื่อไว้ เช่น สะพานกรุงธนบุรี หรือถ้าหากมีที่ว่างเหลืออยู่บ้างก็เอารั้วมาล้อมไว้ทั้ง 4 ด้าน เช่น ตรงบริเวณเชิงสะพานพระปิ่นเกล้าฝั่งธนบุรี ประชาชนจากละแวกบ้านแถบนั้นในเขตบางกอกน้อย ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากที่ว่างนั้นได้ ทั้งๆ ที่มีความเหมาะสมทั้งขนาดความสวยงามของธรรมชาติ และมีอาคารบ้านเรือนแออัดอยู่ใกล้เคียงกัน และใกล้ๆ กับบริเวณนี้เอง ได้มีพ่อค้าใช้ที่ว่างเชิงสะพานเป็นร้านขายต้นไม้ ขายอาหาร เท่ากับเบียดบังเอาที่สาธารณะไปใช้ประโยชน์ส่วนตัว ดังนั้นในขณะที่ประชาชน เขตบางกอกน้อยจำนวน 382,333 คน มีส่วนสาธารณะอยู่เพียง 32.06 ไร่ ยังต้องการสวนสาธารณะอีกจำนวนมาก ที่ว่างบริเวณเชิงสะพานจึงควรนำมาพิจารณาปรับปรุงเป็นอย่างยิ่ง

การจัดให้มีขึ้นนั้น จึงควรเริ่มจากหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการก่อสร้างออกแบบสะพาน นอกจากตัวสะพานที่เป็นตัวเชื่อมโยงการคมนาคมสองฝั่งแล้ว ก็ควรกันที่ว่างไว้ส่วนหนึ่งสำหรับให้เพิ่มจัดภูมิทัศน์ และสถานที่พักผ่อนหย่อนใจให้กับประชาชน ซึ่งที่ว่างนี้สามารถได้มาด้วยการเวนคืนที่ดินในโครงการนั่นเอง ที่ว่างใต้สะพานสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (2525) ทางด้านฝั่งพระนคร เขตบางรัก มีพื้นที่อยู่ 12.08 ไร่ และทางฝั่งธนบุรี เขตคลองสานมีพื้นที่ 16.67 ไร่ ควรพัฒนาให้เกิดประโยชน์เนื่องจากการเข้าถึงสะดวกอยู่ในชุมชนที่มีประชากรแน่นแออัด สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติริมฝั่งแม่น้ำอันเป็นองค์ประกอบที่สำคัญพร้อมอยู่แล้ว

11. ที่ว่างบริเวณทางด่วนพิเศษ

ทางด่วนพิเศษนั้นเป็นสิ่งก่อสร้างทางด้านระบบการคมนาคมขนส่งสำหรับกรุงเทพฯ ผลจากการพัฒนาตัวเอง นอกจากจะช่วยแก้ไขปัญหาการจราจรแล้ว ยังมีผลพลอยได้ที่เกิดขึ้นหลายประการ ประการหนึ่งที่น่าจะเกี่ยวข้องกับระบบที่ว่างในชุมชนเมือง ก็คือ ทำให้เกิดที่ว่างบริเวณทางด่วนแทรกไปตามชุมชนที่พักอาศัยที่อยู่ห่างจากระบบถนนในเมือง การกระจายตัวเป็นระยะๆ ตามแนวเส้นทาง ช่วยทำให้ชุมชนบางชุมชนได้ใช้ประโยชน์เพื่อการออกกำลังกาย พักผ่อนหย่อนใจ รวมทั้งกิจกรรมอื่นๆ อีกมากมาย ที่ว่างบริเวณทางด่วนบางแห่งถึงแม้จะไม่สามารถนำมาจัดผลประโยชน์ได้ในด้านธุรกิจพาณิชย์กรรม ตามนโยบายของการทางพิเศษ แต่สามารถนำมาจัดผลประโยชน์ให้แก่ชุมชนได้ในรูปของการพัฒนาให้เป็นพื้นที่เปิดโล่งในลักษณะของสวนหย่อมหรือลานโล่งเพื่อการประกอบกิจกรรม

ปัจจุบันกรุงเทพมหานครมีทางด่วนพิเศษอยู่ 3 สาย คือ ทางด่วนสายดินแดง - ท่าเรือ มีความยาว 8.9 กิโลเมตร ทางด่วนสายบางนา-ท่าเรือ มีความยาว 7.9 กิโลเมตร และทางด่วนสายดาวคะนอง - ท่าเรือ มีความยาว 10.3 กิโลเมตร ซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของกรุงเทพฯ ในช่วงเขตพญาไท เขตปทุมวัน เขตพระโขนงและเขตยานนาวา ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นเขตที่มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่น จากการศึกษา² พบว่า การใช้ที่ดินส่วนใหญ่ภายในรัศมี

500 เมตร ซึ่งวัดจากทางด่วนดินแดง-ท่าเรือ และสายบางนา-ท่าเรือ นั้นเป็นที่พักอาศัยของประชาชน (ตารางที่ 3.8) จากลักษณะการใช้ที่ดินดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าที่ว่างบริเวณทางด่วนนั้นเป็นสิ่งที่มีความประโยชน์ต่อชุมชนเมืองในฐานะของที่ว่างเพื่อการประกอบกิจกรรมต่างๆ และการพักผ่อนหย่อนใจ

นอกจากนั้นแล้ว พื้นที่ว่างบริเวณทางขึ้นลงทางด่วนพิเศษ ยังมีการจัดพื้นที่ว่างไว้โดยมีการตกแต่งดูแลอย่างสวยงาม แต่เนื่องจากการเข้าถึงลำบาก ทำให้ผู้คนไม่นิยมเข้าไปใช้ประโยชน์กันมากนัก โดยทางการพิเศษแห่งประเทศไทยเป็นหน่วยงานที่จัดหาและดูแลสวนหย่อมบริเวณดังกล่าว ซึ่งได้แก่สวนหย่อมเชิงสะพานพระรามที่ 9 โดยมีขนาดของพื้นที่ประมาณ 0.06 ตารางกิโลเมตร (56,000 ตารางเมตร)

12. ที่ว่างริมทางรถไฟ

ทางรถไฟเป็นองค์ประกอบหนึ่งของเมือง และก็จัดได้ว่าเป็นลักษณะของที่ว่างในชุมชนเมืองอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งอาจจะไม่ค่อยมีบทบาทมากนัก ก็เพราะการใช้ประโยชน์ในเขตรถไฟนั้นมีความจำกัดประกอบกับปริมาณของเส้นทางรถไฟนั้น มิได้มีการกระจายไปอย่างทั่วถึงเหมือนทางเท้าและถนน

ตารางที่ 3.8 แสดงสัดส่วนการใช้ที่ดินบริเวณภายในรัศมี 500 เมตรจากทางด่วน

ประเภทการใช้ที่ดิน	สัดส่วนการใช้ที่ดิน	
	สายดินแดง-ท่าเรือ	สายบางนา-ท่าเรือ
ที่พักอาศัย	42.25	52.96
อุตสาหกรรมและคลังสินค้า	16.01	16.45
พาณิชย์กรรม	15.16	3.16
สถาบันราชการ	12.46	0.68
ที่โล่ง เขตเกษตรกรรม	6.37	24.15
สาธารณูปการ	2.71	0.11
การศึกษา	1.82	2.36
ศาสนสถาน	0.22	0.13

ที่มา : โครงการศึกษาผลกระทบของทางด่วนที่มีต่อสภาพภูมิทัศน์ชุมชน บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปัจจุบันกรุงเทพฯ มีเส้นทางรถไฟอยู่ 4 สาย แต่ละสายมีจุดเริ่มต้นเส้นทางในกรุงเทพฯ โดยมีจุดหมายปลายทางอยู่ในส่วนภูมิภาคของประเทศ เส้นทางดังกล่าวได้แก่

1) สายเหนือ เริ่มต้นที่สถานีรถไฟกรุงเทพฯ (หัวลำโพง) ไปสู่จังหวัดต่างๆ ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2) สายใต้ เริ่มต้นที่สถานีรถไฟ 2 แห่ง คือ จากสถานีรถไฟกรุงเทพฯ และ จากสถานีรถไฟบางกอกน้อย ไปติดต่อกับเขตจังหวัดต่างๆ ในภาคใต้

3) สายตะวันออก เริ่มต้นจากสถานีรถไฟกรุงเทพฯ ไปจังหวัดฉะเชิงเทรา

4) สายแม่กลอง เริ่มต้นจากวงเวียนใหญ่และไปสิ้นสุดที่จังหวัดสมุทรสงคราม ทางรถไฟและที่ว่างริมทางรถไฟในกรุงเทพมหานคร เป็นที่ว่างลักษณะ LINEAR OPEN SPACE เปิดโล่งโดยตลอด มีแนวขอบเขต (RIGHT OF WAY) ขนานไปตลอดทางส่วนใหญ่ ริมทางรถไฟถัดจากแนวขอบทางออกไปเป็นคูน้ำเล็กสองข้าง สถานที่นี้เองเป็นแหล่งเฝ้าจับตามองสลับกับความอึกทึกครึกโครมในบางเวลา ที่พอจะดึงดูดให้ผู้คนในละแวกใกล้เคียงได้ใช้พักผ่อนในช่วงเวลาตอนเย็นๆ ริมทางรถไฟช่วงระยะใดที่ขนานด้วยที่พักอาศัยของประชาชนจะยังมีคนไปใช้มาก เช่น ริมทางรถไฟเขาวราชตรงข้ามกับอาคารสงเคราะห์ ถนนสวรรค์โลกและริมทางรถไฟบริเวณวัดพญาเรียง เป็นตัวอย่างที่ดีที่แสดงถึงแนวโน้มของการใช้ที่ว่างชนิดนี้ เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจแบบ PASSIVE RECREATION ตอนเย็นๆริมทางรถไฟมราชก็เห็นเด็กเล็กวิ่งเล่นกัน กระโดดเชือก บ้าง โยนลูกบอลกันบ้าง สมาชิกในครอบครัวพ่อแม่ลูกนั่งพักผ่อนได้ต้นไม้ริมคูน้ำ คนชรา นั่งกอดเข่า อยู่บนท่อนเหล็กที่วางซ้อนกัน ในขณะที่ริมทางรถไฟบริเวณวัดพญาเรียง ซึ่งสองข้างเป็นชุมชนแออัด ก็คลาคล่ำไปด้วยเด็กเล็ก เด็กโต ผู้คนต่างวัย ซึ่งหาที่ว่างเพื่อพักผ่อนที่ไหนไม่ได้ นอกจากริมทางรถไฟซึ่งเป็นที่ว่างโล่งที่พอจะหาได้ละแวกนั้น

13. ที่ว่างในบริเวณสถาบันต่างๆ

ขอบเขตของพื้นที่ของสถาบันต่างๆ ในกรุงเทพมหานครส่วนใหญ่จะถูกคลุมด้วยกลุ่มอาคารและบริเวณที่จอดรถ อีกส่วนหนึ่งจะเหลือเป็นพื้นที่เปิดโล่ง นอกจากจะมีการตกแต่งประดับด้วยต้นไม้พันธุ์ไม้ และเฟอร์นิเจอร์ประกอบต่างๆ เพื่อประโยชน์ทางด้านทัศนียภาพและพื้นที่บางส่วนยังถูกใช้เป็นที่พักผ่อนที่เล่นกีฬา ตลอดจนใช้เป็นสนามเด็กเล่นสำหรับเด็กๆ สถาบันต่างๆ เหล่านี้ส่วนใหญ่จะเป็นสถาบันของทางส่วนราชการ ซึ่งอาณาเขตพื้นที่ที่ว่างขวาง ดังนั้นที่ว่างในสถาบันต่างๆ เหล่านี้จึงจัดว่ามีความสำคัญและเป็นรูปแบบของที่ว่างอีกลักษณะหนึ่งที่มีบทบาทต่อผู้คนในระดับชุมชนละแวกบ้าน จนถึงชุมชนขนาดใหญ่

13.1 ประเภทของที่ว่างในสถาบันต่างๆ ในกรุงเทพมหานคร

การแบ่งประเภทของที่ว่างในสถาบันต่างๆ ในกรุงเทพมหานคร จึงยึดหลักแบ่งตามลักษณะกิจกรรมของสถาบัน อันได้แก่

13.1.1 ที่ว่างในบริเวณสถาบันการศึกษา

สถานศึกษาจัดเป็นที่ที่สำคัญแห่งหนึ่งที่ทำให้ที่ว่างหลงเหลืออยู่บ้าง ภายในกรุงเทพฯ นอกจากอาคารเรียนแล้ว สถาบันการศึกษายังมีสนามกีฬา สนามเด็กเล่น เก้าอี้นั่งเล่น มีความร่มรื่นจากต้นไม้ใหญ่ๆน้อย โดยเฉพาะสถาบันการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยจะมีพื้นที่ว่างและกิจกรรมต่างๆ เกิดขึ้นอย่างมากมายและหลากหลายต่างจากที่ว่างในระดับโรงเรียน เนื่องจากข้อจำกัดของขนาดพื้นที่ ลักษณะกิจกรรม และการใช้ประโยชน์ของบุคคลภายนอก

โรงเรียนเป็นสถานศึกษาของประชากรวัยเด็กเล็ก และเด็กโตที่ต้องเดินทางจากบ้าน การเข้าถึงจึงสะดวกและปลอดภัย ที่ตั้งของโรงเรียนแทรกอยู่ตามชุมชนที่สำคัญโดยทั่วไป

การที่กรุงเทพมหานครเป็นศูนย์กลางการศึกษา จึงมีโรงเรียนจำนวนเกือบ 1,000 โรงเรียนรวมกัน มีทั้งโรงเรียนของรัฐบาลและของเอกชน เป็นโรงเรียนของส่วนท้องถิ่นคือกรุงเทพมหานครประมาณ 400 โรงเรียนสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ 36 โรงเรียน เอกชนเป็นเจ้าของ 551 โรงเรียน โรงเรียนของรัฐบาลกระจายอยู่ในทุกเขตที่มีจำนวนมากที่สุดคือ ในเขตชั้นกลาง 189 โรงเรียน รองลงมาคือเขตชานเมือง 151 โรงเรียน เขตชั้นใน 102 โรงเรียน

จากตารางที่ 3.9 จะเห็นได้ว่า 89.16% ของโรงเรียนในสังกัดกรุงเทพฯ มีบริเวณที่เป็นที่ว่างประมาณ 5 ไร่ โรงเรียนที่มีที่ว่างระหว่าง 5-10 ไร่ มีอยู่ประมาณ 8.78% ที่ว่างในโรงเรียนเหล่านี้บางแห่งมีความสวยงามแวดล้อมด้วยต้นไม้ร่มรื่น สนามสำหรับการออกกำลังกาย เก้าอี้นั่งพักผ่อน บางแห่งมีสระน้ำอยู่ด้วย ยกตัวอย่างเช่น โรงเรียนพิบูลประชาสรรค์ ซึ่งอยู่ริมถนนดินแดง ตรงข้ามแฟลตการเคหะแห่งชาติ เขตห้วยขวาง โรงเรียนเทพศิรินทร์ ในเขตป้อมปราบฯ ซึ่งมีสนามกว้างขวางทำให้เกิดสีเขียวผืนใหญ่ขึ้นในพื้นที่แออัด ด้วยอาคารตึกแถวและมีจำนวนประชากรที่หนาแน่น อย่างไรก็ตาม สิ่งหนึ่งที่ทำให้ที่ว่างในระดับโรงเรียนยังไม่เอื้อประโยชน์ต่อชุมชนเท่าที่ควรก็คือ การแบ่งปัน (SHARE) ให้กับชุมชน เพราะที่ว่างในโรงเรียนจะถูกจำกัดการใช้สอยเฉพาะในกลุ่มครู นักเรียนและผู้ปกครอง โดยที่ช่วงเวลาที่มีการใช้ประโยชน์ก็ได้แก่ ช่วงเช้า กลางวันและช่วงเวลาเย็นของวัน ธรรมดาช่วงภาคการศึกษาเท่านั้น ดังนั้นในวันเสาร์-อาทิตย์และช่วงปิดภาคฤดูร้อน จึงไม่ค่อยปรากฏการใช้ประโยชน์แต่อย่างใด

ส่วนทางด้านมหาวิทยาลัยต่างๆ ในกรุงเทพฯ ถึงแม้จะมีแนวโน้มการขยายตัวออกสู่ออกนอกเมืองเพราะจำเป็นต้องใช้พื้นที่ขนาดใหญ่ แต่เนื่องจากมหาวิทยาลัยเป็นตัวกระตุ้นที่สำคัญ การเจริญเติบโตจึงเกิดชุมชนก่อตัวขึ้นโดยรอบๆ เช่น เกิดร้านค้า สถาน

ตารางที่ 3.9 แสดงพื้นที่ว่างในโรงเรียน

ขนาดพื้นที่	จำนวนโรงเรียน	ร้อยละ
ต่ำกว่า 5 ไร่	264	89.16
5 - 10 ไร่	26	8.78
10 - 25 ไร่	2	0.68
15 - 20 ไร่	2	0.68
20 - 25 ไร่	1	0.33
มากกว่า 25 ไร่	1	0.33
รวม	269	100

ที่มา : คำนวณจากข้อมูลพื้นที่โรงเรียนในกรุงเทพมหานคร
สำนักการศึกษากรุงเทพมหานคร

บริการ ตลาด ชุมชนทางการคมนาคม หอพัก ฯลฯ ประกอบกับเมืองได้ขยายตัวออกไปตามเส้นทางคมนาคมจนเชื่อมโยงติดต่อกัน มหาวิทยาลัยขึงอยู่ภายในวงล้อมของอาคารสิ่งปลูกสร้างทั้งหลายและกลายเป็นสถานที่ที่ยังคงรักษาที่ว่างผืนใหญ่ไว้ได้ มีสนามหญ้า สระน้ำขนาดใหญ่สวยงาม ร่มรื่นด้วยต้นไม้ขนาดใหญ่ เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตร มหาวิทยาลัยบางแห่ง ก็มีภูมิทัศน์ตามธรรมชาติประกอบอยู่ด้วย เช่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำที่ผูกพันกับชีวิตของชาวกรุงมาแต่ดั้งเดิม

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า มหาวิทยาลัยเก่าแก่ของกรุงเทพมหานคร เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตร อยู่เคียงคู่กับชุมชนสามย่าน ชุมชนท่าพระจันทร์ ชุมชนสามแยกเกษตร ในขณะที่มหาวิทยาลัยรามคำแหงกำลังเคียงคู่กับชุมชนบางกะปิ ชุมชนหน้าราม ความสัมพันธ์ของมหาวิทยาลัย นอกจากในด้านการค้า การบริการที่ชุมชนให้กับนิสิต นักศึกษาบุคลากรของมหาวิทยาลัยแล้ว ยังมีลักษณะให้บริการชุมชนด้วยอย่างหนึ่งนั่นคือ มหาวิทยาลัยเปิดโอกาสให้ประชาชนภายนอกเข้าไปพักผ่อนหย่อนใจได้ ไม่ว่าด้าน PASSIVE หรือ ACTIVE RECREATION เมื่อมองเข้าไปก็เหมือนกับสวนสาธารณะแห่งหนึ่งในเมืองนั่นเอง ยกตัวอย่างเช่น ที่ว่างบริเวณจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยคือ ว่าได้ว่ามี FUNCTION เป็นสวนระดับชุมชนได้ เพราะในตอนเช้าตรู่จะมีผู้คนมาวิ่งออกกำลังกาย คนสูงอายุเดินออกกำลังกาย เมื่อเวลาเย็นนอกจากนิตินิตินแล้วก็มีเด็กๆ มาเล่นกีฬาประเภทต่างๆ ปะปนกันอยู่ บางกลุ่มก็พักผ่อนริมน้ำบ้าง ใต้ต้นไม้ใหญ่ บ้างประชาชนที่มาในสถานที่ส่วนใหญ่ก็มาจากชุมชนสามย่านและบริเวณใกล้เคียง นอกจากองค์ประกอบด้านธรรมชาติที่สดชื่นร่มรื่นอยู่แล้ว จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยยังให้ความสำคัญต่อการจัดภูมิทัศน์โดยรอบมหาวิทยาลัย โดยดำเนินการปรับปรุงไปแล้วบางส่วน เช่น ริมน้ำในแผนแม่บทจุฬา 2525-2529 ได้สนับสนุนให้มีกิจกรรมรวมเกิดขึ้นในพื้นที่ว่างของมหาวิทยาลัย เช่น สวนสาธารณะ สนามกีฬา สนามเด็กเล่นเห็นได้จากการกำหนดพื้นที่ว่าง (OPEN SPACE) กระจายอยู่ทั่วเขตของมหาวิทยาลัยสำหรับบริการนิตินิติน บุคลากรและประชาชนที่อยู่ใกล้เคียง

จากลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างที่ว่างในมหาวิทยาลัยกับชุมชน จะเห็นว่าสามารถตอบสนองความต้องการของผู้คนในชุมชนได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งมีข้อจำกัดน้อยกว่าการใช้ที่ว่างในโรงเรียน ซึ่งที่ว่างในสถาบันการศึกษานี้ เป็นที่ว่างอีกระดับหนึ่งที่ควรมีการพัฒนา และการจัดระบบการเข้าใช้เพื่อการแบ่งปันแก่ชุมชนมากขึ้น อันจะเป็นการช่วยทำให้ชุมชนขาดแคลนพื้นที่ว่างเพื่อการใช้สอยประโยชน์น้อยลง

13.1.2 ที่ว่างในบริเวณสถาบันราชการ

ที่ว่างบริเวณสถาบันราชการ ที่ดินที่รัฐบาลเป็นเจ้าของที่เรียกกันว่า ที่ราชพัสดุ นั้น แบ่งเป็น 3 ประเภทใหญ่คือ ที่ดินสำหรับสถาบันราชการและรัฐวิสาหกิจ ที่ดินให้ประชาชนเช่า ที่ว่างที่ยังไม่ได้ทำประโยชน์ สำหรับที่ดินที่ใช้ประโยชน์ในทางราชการนั้น มากกว่าครึ่งหนึ่งเป็นที่ของหน่วยงานทหาร (ตารางที่ 3.10) อันดับรองลงมาคือ ที่ดินสำหรับสถาบันราชการ เช่น กระทรวง กรมกองต่างๆ รองลงมาอีกคือ ที่ดินของรัฐวิสาหกิจ เช่น การรถไฟ การท่าเรือ ฯลฯ ที่ดินนอกเหนือจากที่ได้ใช้ประโยชน์ในทางสาธารณะประโยชน์ เช่น ทำถนน ทำประตุน้ำ ฯลฯ เป็นพื้นที่เกษตรกรรม เช่น แปลงทดลองพืช ข้าว และมีอยู่เพียงส่วนน้อย ซึ่งเป็นบ้านพักของข้าราชการ

ที่ดินอันเป็นที่ตั้งของสถาบันราชการ และรัฐวิสาหกิจ ก็เป็นที่ตั้งของอาคารที่ทำการ มีทั้งหน่วยงานราชการที่ประชาชนมาติดต่อ เช่น ที่ทำการเขต โรงพัก หน่วยงานบริการ เช่น ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข โทรศัพท์ หอสมุดแห่งชาติ หน่วยงานวิชาการ เช่น สภาวิจัยแห่งชาติ ในแต่ละหน่วยงานมีลักษณะเป็นสัดส่วน อาคารทำการเป็นลักษณะอาคารเดี่ยว จึงมีที่ว่างเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมีขนาดมากน้อยแตกต่างกัน หน่วยงานบางแห่งค่อนข้างแออัดมีอาคารปลูกสร้างเต็มพื้นที่เช่น กระทรวงพาณิชย์ บางหน่วยงานก็มีที่ว่างไว้เพื่อพัฒนาปรับปรุงเป็นส่วนสวยงาม เช่น กรมทางหลวง ธนาคารออมสินสำนักงานใหญ่ และบางหน่วยงานยังมีที่ว่างไม่ได้พัฒนาอยู่ เช่น กรมพัฒนาที่ดิน ที่ว่างซึ่งเกิดจากอาคาร SET BACK เข้าไป หรือที่โอบล้อมอาคารที่ทำการของหน่วยงานที่มีลักษณะ PUBLIC ต้องติดต่อกับประชาชนก็ตีส่วนใหญ่ว่าจะถูกล้อมรั้วปิดกั้นการเสียหายของทรัพย์สิน ส่วนที่ว่างที่ไม่ได้พัฒนาก็คงทิ้งร้างไว้ ที่ดินเหล่านี้เป็นทรัพยากรที่มีศักยภาพพร้อมสำหรับการตัดแปลงปรับปรุงแก้ไขเป็นส่วนเล็กๆ ระดับท้องถิ่นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณเขตเมืองที่มีความหนาแน่นแออัด มีปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมมากที่ว่างมีน้อย การใช้ที่ว่างในบริเวณสถานที่ราชการเป็นส่วนสาธารณะจะยังประโยชน์ได้หลายประการ คือ ใช้สอยที่ดินในเมือง ได้คุ้มค่าเพราะใช้ประโยชน์จากสถานที่เฉพาะในตอนเย็น ซึ่งกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานได้ยุติไปแล้ว ให้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจสอดคล้องกับเวลาว่างของประชาชน ที่จะมีเวลาว่างในวันธรรมดามากที่สุดในช่วงเวลาเย็น นอกจากนี้ก็ทำให้เกิดความสวยงามให้กับสถานที่เพิ่มธรรมชาติให้กระจายในเมืองมากขึ้น สร้างบรรยากาศที่ดีให้กับเมือง

13.1.3 ที่ว่างในบริเวณโรงพยาบาล

ที่ว่างในโรงพยาบาลในบริเวณเขตเมืองของกรุงเทพมหานครประสบปัญหาขาดแคลนที่ว่าง จำเป็นต้องอาศัยที่ว่างที่แทรกอยู่ในสาธารณูปการที่รัฐจัดขึ้น ในลักษณะการใช้สอยประโยชน์ร่วมกัน (MULTIPLE USE) ที่ว่างในโรงพยาบาลจึงเป็นที่ว่างประเภทหนึ่งที่น่าจะมีบทบาทอย่างมากในเมือง เพราะโรงพยาบาลจัดเป็นสถานราชการมีลักษณะเป็น PUBLIC ประชาชนสามารถเข้าออกได้ตลอดวันมีการจัดบริเวณที่ว่างเป็นสนามหญ้าเขียวสดชื่น ปลูกต้นไม้ใหญ่ ต้นไม้พุ่ม ไม้ดอก สวยงามเป็นธรรมชาติตามหลักภูมิสถาปัตยกรรม ซึ่งจะมีผลต่อจิตใจของคนใช้และผู้ทำงาน การเปิดโอกาสให้ประชาชนที่อยู่ใกล้เคียงได้เข้ามาอาศัยพักผ่อนเล็กๆ น้อยๆ เช่น นั่งเล่น พาลูกหลานมาวิ่งเล่น จึงเป็นการช่วยเหลือประชาชนในด้านสุขภาพอนามัยในทางหนึ่ง

โรงพยาบาลในกรุงเทพมหานครซึ่งรัฐบาลเป็นเจ้าของ มีอยู่ 33 แห่ง มีอยู่ 25 แห่งที่กระจายในเขตเมืองและอีก 7 แห่ง อยู่ในเขตชานเมืองและเขตชานเมืองอีก 1 แห่ง จากการศึกษาที่ว่างในโรงพยาบาล 20 แห่งทั้งที่ว่างที่ตกแต่งให้เป็นสนามหญ้าสวยงาม มีแปลงดอกไม้ ปลูกต้นไม้ร่มรื่นและบางบริเวณที่ยังเป็นที่ว่างไม่ได้พัฒนาพบว่ามีที่ว่างระหว่าง 0.01-5.00 ไร่ รองลงมาคือ มีที่ว่างระหว่าง 5 ไร่ถึง 10 ไร่ (ตารางที่ 3.11) ตัวอาคารจะ SET BACK เหลือที่ว่างด้านกว้างขวางและสวยงาม เช่น โรงพยาบาลราชวิถี โรงพยาบาลรามาธิบดี โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ โรงพยาบาลพระมงกุฎ เป็นต้น

ตารางที่ 3.10 แสดงที่ดินพัสดุ ในเขตกรุงเทพมหานคร

ส่วนราชการ	พื้นที่ (ไร่)	%
ราชการทหาร	20,865.32	54.18
สถาบันราชการ	9,346.53	24.27
รัฐวิสาหกิจ	5,845.97	15.18
เกษตรกรรม	1,202.27	3.12
ที่สาธารณะ	1,183.40	3.07
บ้านพักราชการ	65.8	0.17
วัด	1.40	-
รวม	38,510.69	100

ที่มา : รวบรวมจากข้อมูลที่ดินราชพัสดุ กรมธนารักษ์

ตารางที่ 3.11 แสดงพื้นที่ว่างในโรงพยาบาล 20 แห่งในกรุงเทพมหานคร

ขนาดพื้นที่ว่าง	จำนวน
0.01 - 5.00 ไร่	9
5.01 - 10.00 ไร่	6
10.01 - 15.00 ไร่	2
15.01 - 20.00 ไร่	1
20.01 - 25.00 ไร่	1
25.01 - 30.00 ไร่	0
30.01 - 35.00 ไร่	1

ที่มา : คำนวณโดยการวัดจากแผนที่ 1 : 1,000

14. ที่ว่างในบริเวณศาสนสถาน

วัดเป็นสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่อยู่ควบคู่กับสังคมไทย มาเป็นเวลานานจนเปรียบเสมือนเป็นศูนย์กลางของสังคม นอกจากบทบาทในด้านการเป็นสถานการศึกษา การเป็นที่พึ่งทางจิตใจ การเป็นศูนย์รวมทางศิลปวัฒนธรรม นิทรรศน์และคลังพัสดุ ซึ่งเป็นการบริการที่จัดให้แก่สังคมแล้ว วัดยังมีบทบาทให้ด้านการให้บริการทางสังคมคือ เป็นพื้นที่ในชุมชนอีกรูปแบบหนึ่งรองรับกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้น

14.1 บทบาทของที่ว่างในบริเวณวัด

1) เป็นสถานที่ชุมนุมพบปะสังสรรค์ ดังได้กล่าวมาแล้วในเรื่องความสำคัญของวัดว่า เป็นสถานที่ชุมนุมพบปะสังสรรค์ของชาวบ้านในคราวเทศกาลงานบุญและงานรื่นเริงต่างๆ ทั้งนี้เพราะวัดมีสถานที่กว้างขวางและมักอยู่ในบริเวณย่านกลางของชุมชนประกอบกับวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนอยู่แล้ว ดังนั้นเมื่อคราวมีงานต่างๆ หรือมีธุรกิจส่วนรวมเกิดขึ้น ชาวบ้านจะไปร่วมชุมนุมปรึกษาหารือที่วัดโดยใช้ศาลาวัดหรือกุฏิสมาธิเป็นที่ประชุม ซึ่งถ้ามีปัญหาที่ตกลงกันไม่ได้ ก็ได้อาศัยสมาธิเป็นผู้ชี้ขาด นอกจากนี้ชาวบ้านผู้ชายเมื่อมีเวลาว่างก็มักไปพบปะพูดคุยกันที่วัดหรือไปคุยกับพระที่วัดหรือไปนอนพักผ่อนหย่อนใจที่วัด เพราะบรรยากาศเงียบสงบ นอกจากนี้ตามปกติวัดมักมีงานเทศกาลต่างๆ เป็นครั้งคราว ซึ่งมักจะมีการมหรสพต่างๆ เช่น ลิเก เพลงฉ่อย หมอลำให้ประชาชนได้ชมหรือฟัง พระเองก็สร้างความบันเทิงให้แก่ศรัทธาด้วยการเทศน์แหล่ทำนองต่างๆ ประกอบกับในสมัยนั้นยังไม่มีสถานบันเทิงอื่นๆ และไม่มีเครื่องบันเทิงต่างๆ ให้ประชาชนได้ชมหรือได้ฟังอย่างในปัจจุบัน ชาวบ้านจึงได้รับความบันเทิงจากวัดเป็นส่วนใหญ่³ ดังนั้นวัดจึงเป็นเสมือนตัวแทนของสถานรื่นรมย์ทั้งในรูปของสโมสร สถานบันเทิงและสถานมหรสพ ดังมีผู้กล่าวว่า วัด "เป็นแหล่งสมาคมเป็นรมณีสถาน เป็นลานเลือกคู่"⁴ ซึ่งแสดงให้เห็นว่านอกจากวัดจะเป็นสถานที่ให้ความบันเทิงแล้ว ยังเป็นสถานที่พบปะของคนหนุ่มสาว ดังจะเห็นได้จากความสัมพันธ์ระหว่างพลายแก้วกับนางพิมตัวเอกในวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผนก็เริ่มจากวัด⁵ เช่นนี้เป็นต้น โดยสรุปแล้วกล่าวได้ว่าบทบาทของวัดในด้านนี้ ทำให้ชาวบ้านมีความผูกพันกับวัดอยู่ตลอดเวลาในทุกช่วงของชีวิต

2) เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ มีวัดหลายวัดในอดีตที่ผู้สร้างมุ่งสร้างขึ้นเพื่อให้เป็นอุทยาน เช่น วัดราชคฤห์ วัดอินทารามใต้ และอีกหลายวัดที่มุ่งความร่มรื่นตามธรรมชาติและรักษาความเป็นธรรมชาติไว้ให้ได้มากที่สุด เช่น วัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) ไม่ยอมให้ทางราชการตัดต้นไม้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยรัชกาลที่ 2 จะเสด็จมาทอดพระ

3 แสง จันทรงาม "พุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน", หน้า 8

4 พ.ท. ประสาร ทองภักดี, การเผยแพร่ศาสนาพระสงฆ์และโรงเรียนพุทธศาสนากับสังคมไทยในปัจจุบัน (พระนคร : คิวพร, 2503), หน้า 116

5 โปรดดูรายละเอียดใน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ขุนช้างขุนแผนฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : คลังวิทยา, 2506)

กฐินในวัด เพราะไม่ต้องการที่จะทำลายต้นไม้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ นอกจากนี้วัดส่วนใหญ่ยังเปรียบเสมือนอุทยานหรือสวนสัตว์ ทั้งนี้เพราะ "มีผู้นำกฐิน ท่านหรือไก่ อย่างละคู่ไปถวายพระเพื่อประดับวัด บางคนที่มีศรัทธาแก่กล้าก็นำหมู ลิง เต่า ไปปล่อยในป่าใกล้ๆ วัด" ⁶ บรรยายภาคและสิ่งแวดล้อมที่น่ารื่นรมย์ของวัดในอดีต ดังกล่าวนี้นี้จึง เป็นสถานที่สงบร่มรื่นเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของชุมชนในอดีต

3) เป็นศูนย์เยาวชนสำหรับเด็กๆ ทั้งนี้สืบเนื่องจากการที่เด็กส่วนใหญ่พากันไปเรียนหนังสือที่วัด วัดจึงกลายเป็นแหล่งรวมของเด็กๆ ซึ่งเมื่อมีเวลาว่างก็มักใช้เวลาให้หมดไปกับการเที่ยวเตร่และสนุกชุกชุก ⁷ เด็กชอบวิ่ง เช่นกันที่วัดเพราะพื้นที่ของวัดมักเป็นทรายที่ราบเรียบ มีต้นไม้ขึ้นร่มรื่นซึ่ง

... นอกจากจะได้เล่นกันสนุกๆ แล้ว ยังได้กินขนมหวานอีกด้วย เพราะพระอยู่ในวัดนานๆ ท่านก็เหงา บางที่ท่านก็มาเล่นกับเด็กๆ นำขนมที่เหลือจากฉันท์มาแจก ถ้าเด็กทะเลาะกันท่านก็เข้าไปไกล่เกลี่ย โดยนำธรรมะง่ายๆ หรือนิทานชาดก เด็กจึงมีโอกาสเรียนพระพุทธศาสนาได้ด้วย โดยไม่รู้ลึกลับ... ⁸

ด้วยเหตุนี้วัดจึงเปรียบเสมือนศูนย์เยาวชนของเด็กๆ มาเล่นพักผ่อน ออกกำลังกายและสนุกสนานกัน โดยที่บางครั้งก็อาจได้รับความรู้และการสั่งสอนคติธรรมจากพระด้วย

4) เป็นที่พักแรม ในวัดมีศาลา ซึ่งผู้เดินทางสามารถใช้เป็นสถานที่พักแรมหลับนอนค้างคืนได้เป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากกรณีวัดมหาพฤฒาราม หรือวัดท่าเกวียนและวัดคอกควายหรือวัดยานนาวา จากประวัติของวัดท่าเกวียนหรือวัดมาฆดาราม พบว่าพวกพ่อค้าเกวียนได้ร่วมกันสร้างวัดนี้ขึ้น เมื่อพ่อค้าเกวียนเดินทางมาสู่เมืองหลวงก็มักมาแวะพักที่วัดท่าเกวียนทำนองเดียวกับวัดคอกควายหรือยานนาวา ที่ได้ชื่อว่าวัดคอกควาย ก็เพราะพ่อค้าควายมักต้องควายมาพักอยู่ที่วัดนี้ นอกจากสองกรณีนี้แล้ว โดยทั่วไปวัดก็เป็นสถานที่พักแรมสำหรับผู้เดินทาง โดยไม่ต้อง

6 สุชีพ ปุณฺณานุกาภ, "การปฏิบัติธรรมในสมัยรัตนโกสินทร์", ในราชประดิษฐศิษยานุสรณ์ นวกะ 2508, 115:63

7 สังฆราชบาลเลอแก้ว, เล่าเรื่องเมืองไทย, แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2516), หน้า 206

8 แสง จันทร์งาม "พุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน", หน้า 8-9

เสียค่าเช่าแต่อย่างใดเช่นเดียวกัน บางครั้งผู้เดินทางก็อาจได้รับประทานอาหารที่เหลือจากพระ โดยไม่ต้องจ่ายเงินด้วย

14.2 จำนวนและการกระจายของวัดในกรุงเทพฯ

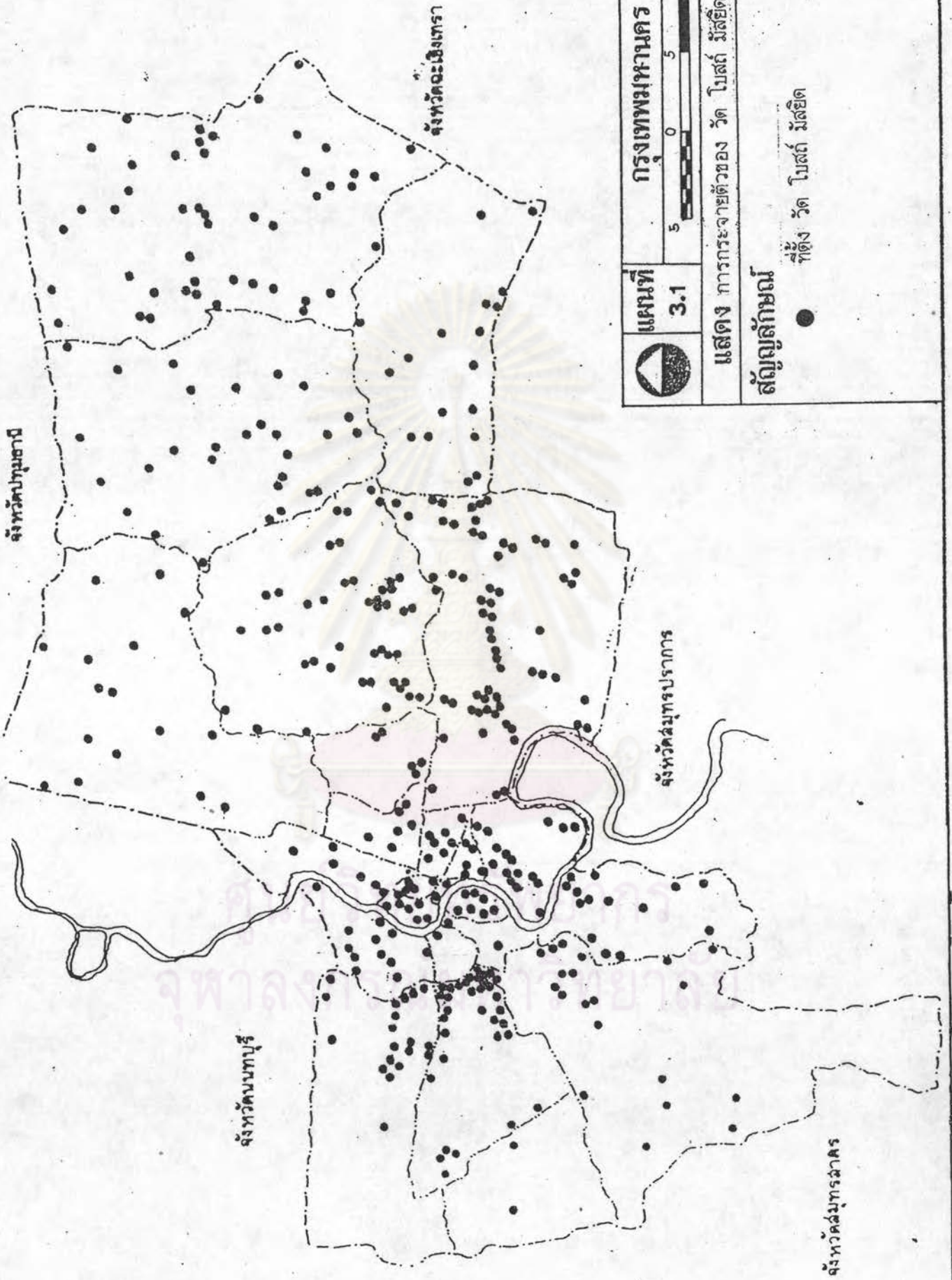
ข้อมูลจากกรมศาสนาล่าสุดได้พบว่า วัดในประเทศไทยมีทั้งสิ้นจำนวน 23,700 วัด โดยที่เป็นพระอารามหลวงเพียง 167 วัดเท่านั้น และที่เป็นวัดในกรุงเทพฯ จำนวน 399 วัด โดยแบ่งออกเป็นพระอารามหลวงจำนวน 80 วัด และที่เหลืออีก 319 วัดเป็นวัดราษฎร์ และวัดในกรุงเทพฯ ดังกล่าวแยกเป็นวัดมหานิกาย 366 วัด และวัดธรรมยุต 33 วัด

วัดในกรุงเทพฯ ทั้ง 3 เขต ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 399 วัดนั้น เป็นวัดมหานิกายจำนวน 366 วัด และวัดธรรมยุต 33 วัดนั้น กระจายทั่วไปในทุกแขวง เขตซึ่งมีจำนวนวัดมากที่สุด ได้แก่ เขตชั้นกลาง ซึ่งมีวัดจำนวน 169 วัด โดยเป็นวัดมหานิกายจำนวน 160 วัด และวัดธรรมยุต 9 วัด เขตที่มีวัดจำนวนมากที่สุดในเขตและในกรุงเทพฯ ด้วย ได้แก่ บางกอกน้อยและภาษีเจริญ ซึ่งมีวัดจำนวน 55 และ 30 ตามลำดับ เขตชั้นในมีจำนวนวัดมากรองลงมาคือ 128 วัด แต่เป็นเขตที่มีวัดประเภทธรรมยุตจำนวนมากที่สุด โดยที่ประมาณร้อยละ 60 ของวัดธรรมยุตจะตั้งอยู่ในเขตนี้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตพระนคร ซึ่งมีถึง 7 แห่งและเป็นที่ตั้งของวัดธรรมยุตที่สำคัญ เช่น วัดบวรนิเวศวิหาร วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามและวัดราชบพิธมหาสีมาราม เป็นต้น เขตชั้นในยังเป็นเขตซึ่งเป็นที่ตั้งของพระอารามหลวงมากที่สุดด้วย โดยที่ประมาณร้อยละ 70 ของพระอารามหลวงจะอยู่ในเขตชั้นในนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตพระนครซึ่งมีจำนวนถึง 18 แห่ง แต่ในเขตชั้นในนี้ เขตซึ่งมีจำนวนวัดโดยส่วนมากที่สุด ได้แก่ เขตธนบุรี และเขตดุสิต สำหรับในเขตชั้นนอกนั้นวัดส่วนใหญ่เป็นวัดมหานิกายและวัดราษฎร์

14.3 ขนาดของพื้นที่วัดในกรุงเทพมหานคร

ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลของกรมศาสนา เกี่ยวกับพื้นที่ของวัดจำนวน 350 วัด ซึ่งมีข้อมูลพบว่าขนาดของพื้นที่วัดโดยเฉลี่ยประมาณ 8 ไร่ต่อวัดและเมื่อจำแนกข้อมูลตามขนาดของพื้นที่และตามเขตคือ เขตชั้นใน เขตชั้นกลาง และเขตชั้นนอกแล้ว พบว่าวัดในกรุงเทพฯ กว่าครึ่งหนึ่งเป็นวัดที่มีพื้นที่ขนาดกลาง โดยมีขนาดระหว่าง 5-15 ไร่ มีอัตราร้อยละที่สูงที่สุดในทุกเขต เฉลี่ยแล้วประมาณร้อยละ 37 ของวัดในกรุงเทพฯ จัดอยู่ในพื้นที่ขนาดนี้และเมื่อเปรียบเทียบในระดับเขตแล้ว เขตชั้นกลางมีอัตราร้อยละของวัดซึ่งจัดอยู่ในขนาดพื้นที่นี้มากที่สุด โดยสูงถึงร้อยละ 40 ของวัดในเขตนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตบางกอกน้อยและเขตภาษีเจริญ (ตารางที่ 3.12)

9 พาสกร ชุณหอุไร, "ที่ดินของวัดวาอารามในด้านทั่วไปและด้านกฎหมาย สมัยรัตนโกสินทร์" วารสารเอกลักษณ์ไทย (1 กรกฎาคม 2520)

แผนที่ กรุงเทพมหานคร
 3.1
 0 5 10 ก.ม.

แสดง การกระจายตัวของ วัด โบสถ์ มัสยิด

สัญลักษณ์
 ● ที่ตั้ง วัด โบสถ์ มัสยิด

ตารางที่ 3.12 แสดงการกระจายตัว และขนาดพื้นที่ของวัดในกรุงเทพมหานคร

เขต	จำนวน วัด	ขนาดของพื้นที่ (ไร่/งาน/วา)					ไม่ทราบ ข้อมูล
		0-5/0/0	5/0/01-10/0/00	10/0/1-15/0/0	15/0/1-20/0/0	20/0/01+	
ชั้นใน							
พระนคร	21	2	3	3	2	6	5
ป้อมปราบ	10	2	3	2	-	2	1
สัมพันธวงศ์	7	1	3	-	1	1	1
ดุสิต	24	2	9	3	4	4	2
บางกอกใหญ่	13	-	4	3	2	4	-
ธนบุรี	25	7	9	4	2	2	1
คลองสาม	8	-	2	1	1	3	1
บางรัก	5	2	2	1	-	-	-
ปทุมวัน	6	3	1	-	1	-	1
พญาไท	6	1	2	3	-	-	-
ห้วยขวาง	3	-	1	-	-	1	1
รวม/ร้อยละ	128	20/15.63	39/30.47	20/15.63	13/10.16	22/17.19	10.16
เขตชั้นกลาง							
ยานนาวา	22	3	8	5	3	-	3
บางกอกน้อย	55	9	24	10	3	3	6
บางเขน	16	-	4	5	1	3	3
ภาษีเจริญ	30	4	12	8	4	1	1
ราชบุรีพระ	9	2	2	3	-	2	-
พระโขนง	22	2	4	3	3	4	8
บางกะปิ	15	1	5	1	4	-	2
รวม/ร้อยละ	169	21/12.43	59/34.91	35/20.71	18/10.65	13/7.69	13.61
เขตชั้นนอก							
คลังสิน	28	3	14	5	2	2	2
หนองแขม	4	-	-	1	-	2	1
มีนบุรี	14	1	3	6	1	2	1
บางขุนเทียน	30	3	8	5	3	6	5
หนองจอก	14	-	3	5	3	2	1
ลาดกระบัง	12	-	2	1	5	1	3
รวม/ร้อยละ	102	7/6.86	30/29.41	23/22.55	14/13.73	15/14.71	12.75
รวม/ทั้งหมด	399	48	128	78	45	51	49
ร้อยละ	100	48/12.03	128/32.08	78/19.55	45/11.28	51/12.78	12.28

สำหรับวัดซึ่งมีพื้นที่ขนาดเล็กในระดับที่ต่ำกว่า 5 ไร่ มีอัตราร้อยละ 12 ของวัดทั้งหมดและมีอัตราร้อยละสูงสุดในเขตชั้นในซึ่ง เป็นเขตที่มีพื้นที่จำกัด วัดซึ่งมีพื้นที่ขนาดเล็กที่สุด ได้แก่ วัดปริณายกคือ มีพื้นที่ประมาณครึ่งไร่เท่านั้น ส่วนใหญ่วัดที่มีพื้นที่ขนาดเล็กดังกล่าวมักจะเป็นราษฎร์ ส่วนพระอารามหลวง มักจะเป็นวัดที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่ไม่ว่าจะเป็นพระอารามหลวงในเขตไหนก็ตาม ดังจะเห็นได้ว่าในเขตชั้นในซึ่ง เป็นเขตที่พระอารามหลวงตั้งอยู่มากที่สุดมีอัตรา ร้อยละของวัดซึ่งจัดอยู่ของวัดซึ่งจัดอยู่ในขนาดพื้นที่กว่า 20 ไร่ สูงที่สุดด้วยโดยมีอัตราร้อยละ 18 ของวัดในเขตนี้วัดที่สำคัญเช่น วัดราชสิทธิาราม ในเขตบางกอกใหญ่ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดสุทัศน์เทพวราราม วัดบวรนิเวศ ในเขตพระนครซึ่งมีพื้นที่ 70 ไร่ 50 ไร่และ 40 ไร่ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม วัดซึ่งมีพื้นที่ใหญ่ที่สุดของกรุงเทพฯ อยู่ในเขตชั้นกลาง คือ วัดพระศรีมหาธาตุที่ บางเขน มีพื้นที่ประมาณ 83 ไร่ ในเขตชั้นกลางนี้ วัดธาตุทองจัดว่ามีพื้นที่มากรองลงมาโดยมีพื้นที่ ประมาณ 52 ไร่ สำหรับในเขตชั้นนอกนั้น มีวัดซึ่งมีพื้นที่ขนาดใหญ่หลาย วัดที่สำคัญได้แก่ วัดราชโอรสาราม ในเขตบางขุนเทียน มีพื้นที่ประมาณ 56 ไร่ วัดลาดกระบัง ในเขตลาดกระบังมีพื้นที่ 50 ไร่ วัดพระยาสุเรนทร์ ในเขตมีนบุรีและวัดม่วงแคในเขตหนองแขมซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 48 ไร่ จึงอาจจะสรุปได้ว่า วัดราษฎร์ในเขตชั้นนอกมีขนาดใหญ่กว่าวัดราษฎร์ในเขตอื่น ๆ

ในปัจจุบันบ้านเมืองมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน เขตกรุงเทพมหานครไม่ว่าจะเป็นทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม หรือประชากร สิ่งเหล่านี้เป็นผล ผลักดันให้วัดซึ่งอยู่ในเมืองประสบกับปัญหาต่างๆ นานา อาทิเช่น การต้องมีค่าใช้จ่ายที่สูงจนทำให้ มีการนำเอาที่ดินในบริเวณวัดไปก่อสร้างเป็นอาคารเพื่อประโยชน์ต่างๆ¹⁰ เช่น สถานศึกษา การพักอาศัย พาณิชยกรรม อุตสาหกรรม คลังสินค้า เพื่อการสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ โดยเฉพาะการก่อสร้างตึกแถวในเขตวัดเพื่อการหารายได้เข้าวัดด้วยเหตุนี้เอง พระวิหาร เจดีย์ โบสถ์ ตลอดจนลานวัดจึงถูกบดบังด้วยกลุ่มอาคารต่างๆ ทำให้วัดวาอารามต่างๆ ในกรุงเทพ มหานคร ขาดความสง่างาม สงบเงียบและเป็นแหล่งศูนย์รวมของชุมชนอย่างเช่นในอดีต แต่อย่างไรก็ตาม การใช้ประโยชน์ในบริเวณวัดหรือลานวัดในฐานะของที่ว่างในชุมชนเมืองก็คงมีอยู่ วัดหลาย แห่งมีการจัดแบ่งพื้นที่เป็นส่วนพักผ่อน สนามเด็กเล่น สนามกีฬา เพื่อเป็นการบริการด้านสังคมแก่ ชุมชน วัดหลายแห่งในกรุงเทพฯ ซึ่งมีบริเวณกว้างขวางได้แบ่งส่วนหนึ่งจัดเป็นสถานที่พักผ่อนในรูปแบบ ของสวนพักผ่อน สนามเด็กเล่นและสนามกีฬาของชุมชน ผลการสำรวจพบว่าร้อยละ 27 ของพื้นที่ สำรวจมีสนามเด็กเล่นร้อยละ 14 มีสนามกีฬา และร้อยละ 6 มีสวนพักผ่อนและเมื่อเปรียบเทียบ ระหว่างเขตพบว่า สวนพักผ่อนทั้ง 6 แห่งพบในเขตชั้นในซึ่งเป็นเขตชุมชนหนาแน่นเท่านั้น โดยที่ เป็นพระอารามหลวง 5 แห่งและวัดราษฎร์อีก 1 แห่ง ส่วนสนามเด็กเล่นพบในทุกเขต แต่มีอัตรา ร้อยละต่ำที่สุดในเขตชั้นใน และเมื่อเปรียบเทียบระหว่างพระอารามหลวงกับวัดราษฎร์แล้ว พระ- อารามหลวงมีการใช้ที่ดินเพื่อกิจกรรมนี้น้อยกว่าวัดราษฎร์ ส่วนการใช้ที่ดินเพื่อเป็นสนามกีฬา ก็พบ แต่ในเขตชั้นใน และเขตชั้นกลางเท่านั้น

10 บัญญัติ จุลาลัย "วัดวาอารามกับตึกแถว" จดหมายข่าวสภาวาระแวดล้อมฉบับที่ 54

ตารางที่ 3.13 แสดงการใช้ที่ดินเพื่อสถานพักผ่อนหย่อนใจภายในวัด

ประเภทวัด-เขต	จำนวนวัด	สวนพักผ่อน	สนามเด็กเล่น	สนามกีฬา	ที่จอดรถ
ชั้นใน					
พระอารามหลวงชั้นเอก	5	-	-	1	1
โท	8	3	2	1	3
ตรี	12	2	2	1	5
รวม	25	5	4	3	9
วัดราษฎร์	20	1	6	3	13
รวม	45	6	10	6	22
ชั้นกลาง					
พระอารามหลวงชั้นเอก	1	-	-	-	-
โท	-	-	-	-	-
ตรี	6	-	2	1	3
รวม	7	-	2	1	3
วัดราษฎร์	28	-	8	7	9
รวม	35	-	10	8	12
ชั้นนอก					
พระอารามหลวงชั้นเอก	1	-	1	-	1
โท	1	-	1	-	1
ตรี	2	-	-	-	-
รวม	4	-	5	-	3
วัดราษฎร์	16	-	5	-	3
รวม	20	-	7	-	5
รวมพระอารามหลวง	36	5	8	4	14
รวมวัดราษฎร์	64	1	19	10	25
รวมทั้งหมด	100	6	27	14	39

อาจจะกล่าวได้ว่าวัดซึ่งอยู่ในเขตชั้นใน หรือชั้นกลาง ซึ่งเป็นย่านชุมชน ประชากรอยู่กันหนาแน่น และมีการใช้ที่ดินเพื่อการพาณิชย์ ขาดพื้นที่สำหรับใช้เป็นสถานที่พักผ่อน หย่อนใจ จึงทำให้บางวัดที่มีพื้นที่กว้างขวางในเขตชั้นใน ได้ส่งเคราะห์จัดพื้นที่สำหรับการบริการแก่ ประชากรที่อยู่ในชุมชนนั้น โดยทำเป็นสวนพักผ่อนหรือสนามกีฬา โดยที่ไม่ได้คำนึงผลประโยชน์ตอบแทนทางเศรษฐกิจ (ตารางที่ 3.13)

15. ที่ว่างบริเวณแหล่งน้ำ

15.1 ที่ว่างบริเวณริมฝั่งคลอง

กรุงเทพมหานคร เป็นเมืองที่มีลำคลองใหญ่ๆน้อยมากมาย จนได้ชื่อว่าเป็น เวนิชตะวันออกหรือวัดชาวกรุงฯ ในอดีตจึงผูกพันกับแม่น้ำลำคลอง กิจกรรมต่างๆอาศัยลำคลองเป็นหลักไม่ว่าการอยู่อาศัยการทำมาหากิน การคมนาคมขนส่ง วัฒนธรรมประเพณี ฯลฯ แต่ในปัจจุบัน คลองได้ถูกลดบทบาทลงเนื่องจากระบบถนนเข้ามาแทนที่ กิจกรรมต่างๆ หันไปสู่ถนน ซึ่งจะเห็นได้จากคลองในเขตชั้นใน ที่ซ่อนอยู่หลังอาคารที่หันหลังให้กับคลองปล่อยให้คลองตื้นเขินสกปรก กลายเป็นท่อระบายน้ำ ที่ทิ้งขยะมูลฝอยและโดยที่มีประชากรเพิ่มมากขึ้นในกรุงเทพฯ ทำให้ที่ว่างริมคลอง ได้ลดลงอย่างมาก อันเนื่องจากสาเหตุ 2-3 ประการ คือ

1) ต้องการใช้ที่ว่างสำหรับการปลูกสร้างอาคารบ้านเรือน แต่เนื่องจากขาดการวางผังเมืองที่ดี อาคารที่ปลูกสร้างขึ้นมาจึงเป็นแนวยาวเหยียดขนานสองข้างคลอง โดยไม่มีเว้นว่างเอาไว้ สำหรับประโยชน์ด้านการพักผ่อนหย่อนใจ คลองที่หลบซ่อนอยู่ข้างหลังอาคาร จึงถูกทอดทิ้งกลายเป็นแหล่งรองรับขยะมูลฝอย น้ำเสียจากอาคาร เช่น คลองบ้านขมิ้น ซึ่งเป็นคลองสำคัญในประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรี เป็นคลองแสดงอาณาเขตของเมืองบางกอกในสมัยโบราณ

2) ที่ว่างสองข้างคลองถูกรุกล้ำมีทั้งปลูกบ้านบนที่ว่างอย่างผิดกฎหมาย เช่น สลัมริมคลองและต่อเติมอาคารรुकล้ำเข้าไปในที่ว่างริมคลอง ตัวอย่างเช่น คลองสวนหลวง มีประชาชนประมาณ 309 ราย ปลูกบ้านรुकล้ำเข้าไปในคลอง

3) ที่ว่างข้างคลองถูกครอบครองโดยกองสัมนาจากอาคารร้านค้าที่อยู่ใกล้เคียง ทำให้เกิดภาพที่ไม่น่าดู เป็นการละเมิดกฎหมายให้ปรากฏตา

4) ที่ว่างริมคลองที่เคยร่มรื่นถูกทำลายไป พร้อมกับการถมคลองเพื่อสร้างถนนและระบบระบายน้ำ เช่น กองสาทร

การที่คลองขาดประสิทธิภาพ บทบาทหน้าที่ของคลองจึงลดลงดังนี้ คือ

1) คลองไม่ใช่เส้นทางคมนาคมขนส่งที่สำคัญของกรุงเทพฯ อีกต่อไป เนื่องจากคลองไม่สามารถเดินเรือผ่านไปมาได้โดยตลอดเหมือนเดิม รวมทั้งเรื่องคุณภาพของน้ำ การเดินทางโดยเรือจึงไม่สะดวก และไม่สามารถสนองความต้องการในการเดินทางได้ดีเท่าถนน

2) คลองในเขตชุมชน (บริเวณ BUILT-UP AREA) ไม่สามารถเป็นแหล่งปลาน้ำจืดอีกต่อไป เนื่องจากความเน่าเสียของคลอง ทำให้สัตว์และพืชผักน้ำที่เป็นอาหารของคนไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้เฉพาะคลองในเขตชานเมืองเท่านั้น 'ยังเป็นที่อยู่อาศัยของปลาบ้าง แต่นับวันจะลดน้อยลง เพราะการขยายตัวของเมืองรुकล้ำชานเมืองในรูปของหมู่บ้านจัดสรรและโรงงานอุตสาหกรรมทำให้มีการระบายของเสียและน้ำทิ้งลงคลองเช่นเดิม

ปากคลองตลาด คลองหมอต สมัยรัชกาลที่ 5

คลองโอ่งอ่าง (คลองคูพระนคร) สะพานหัน

ภาพประกอบที่ 3.1 แสดง สภาพคลองในสมัยอดีต

หมายเหตุ

3) คลองไม่สามารถเป็นแหล่งน้ำ ในการบริโภคอุปโภคได้อีกต่อไป ประชาชนต้องพึ่งพาน้ำประปาซึ่งปัจจุบันยังให้บริการไม่เพียงพอ ผู้ที่ใช้น้ำคลองจะเกิดโรคร้ายไข้เจ็บ เพราะสภาพไม่ถูกสุขลักษณะของคุณภาพน้ำ การขายเรือซื้อขายตามคลองและสภาพตลาดน้ำหมดไป จากคลองใจกลางเมือง คงเหลือแต่คลองในเขตห่างไกลชุมชนเมืองเท่านั้น

4) คลองไม่สามารถเอื้ออำนวยในเรื่องน้ำเพื่อการเกษตรได้ เช่นในอดีตทั้งนี้นอกจากเรื่องคุณภาพน้ำแล้ว คุณคลองขานเมืองขนาดเล็กจำนวนมากถูกถมหรือปิดกั้นทางน้ำ จากการก่อสร้างหมู่บ้านจัดสรร โรงงานอุตสาหกรรมรวมทั้งถนนและสะพาน ทำให้ชาวนาชาวสวนไม่สามารถประกอบการเกษตรได้อีกต่อไป

5) คุณคลองที่มีจำนวนน้อย แคบ ตื้นเขินและตื้นเขินไม่สามารถเป็นทางระบายน้ำฝนลงสู่ทะเลอย่างมีประสิทธิภาพ จึงทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมขังที่ทราบกันดีอยู่แล้ว

6) คลองส่วนใหญ่ไม่เหมาะแก่การเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ และเป็นศูนย์ทางวัฒนธรรมประเพณีได้อีกต่อไป ความหนาแน่นของชุมชนริมคลองและการใช้ที่ดินคลองของเอกชน ทำให้ชาวเมืองเป็นจำนวนมากหมดโอกาสใช้พื้นที่สองฝั่งคลองเป็นที่พักผ่อน คลองความตื้นเขินตื้นเขินทัศนียภาพริมคลองไม่ร่มรื่นเช่นในสมัยอดีต น้ำในคลองสกปรกปราศจากการดูแลเอาใจใส่

จากทั้งหมดที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า คลองในปัจจุบันมิได้มีความสำคัญเหมือนเส้นแกนชีวิตของกรุงรัตนโกสินทร์อีกแล้ว บทบาทบางอย่างอาจลดความสำคัญไปตามเวลาได้แก่ บทบาททางยุทธศาสตร์ในฐานะเป็นคลองคูเมือง แต่บางบทบาทเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากการกระทำของคนในยุคนี้ที่ละเลยหลังล้มคุณค่าของคลองทั้งที่ตั้งใจและที่มิได้เจตนา คลองที่มีประสิทธิภาพและยังปฏิบัติหน้าที่อย่างเข้มแข็งยังคงหลงเหลืออยู่บ้างตามชานเมือง ผลจากการสำรวจการใช้ที่ดินริมฝั่งคลองบางสายในเขตชั้นนอกของกรุงเทพฯ ด้านฝั่งธนบุรีปรากฏว่า การใช้ที่ดินส่วนใหญ่ (เกินกว่าร้อยละ 80) ยังเป็นพื้นที่การเกษตรเช่น ริมคลองทวีวัฒนาในเขตภาษีเจริญ ตลิ่งชันและหนองแขมมีพื้นที่ส่วนอยู่ถึง 2,631 ไร่ คิดเป็น 92.5 ของพื้นที่ริมคลองทั้งหมด คลองพระยาราชนนตรีในเขตภาษีเจริญและบางขุนเทียนมีพื้นที่ส่วน 2,928 ไร่ เท่ากับ 91% ของพื้นที่ริมคลอง แต่คลองบางกอกใหญ่ซึ่งอยู่ในเขตชุมชนระหว่างเขตบางกอกใหญ่ธนบุรี และภาษีเจริญมีพื้นที่ส่วน 296 ไร่คิดเป็นสัดส่วนเพียง 19% ของการใช้ที่ดินริมฝั่งคลองและจากการสำรวจคุณภาพน้ำที่ตั้งที่รายงานมาแล้ว คลองบางกอกใหญ่มีปริมาณออกซิเจนที่ละลายอยู่ในน้ำในระดับค่อนข้างต่ำ

สรุปแล้วอาจกล่าวได้ว่าคลองซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติ และมรดกอันล้ำค่าซึ่งบรรพชนได้มอบให้ลูกหลานกรุงรัตนโกสินทร์รักษาไว้เป็นสมบัติส่วนรวมนั้น บัดนี้ได้กลายเป็นเพียงท่อระบายน้ำเปิดที่ใหญ่ที่สุดเท่านั้น มรดกชิ้นนี้เคยเป็นพื้นฐานทางสังคมไทยมาแต่เดิม หากสูญเสียสภาพด้วยการถูกถมทำลาย ย่อมไม่สามารถจะกลับคืนมาได้อีก จึงเท่ากับเป็นการตัดขาดชนบทร่วมเนืองประเพณีของคนไทยในอดีตออกจากปัจจุบัน ถ้าไม่ปรับปรุงแก้ไขโดยรีบด่วน คลองที่ยังมีอยู่กันวันแต่จะเสื่อมโทรมยิ่งขึ้น

ด้วยคุณค่าของคลองที่มีมาแล้วแต่อดีต คงจะยังไม่สายเกินไปที่จะแก้ไข และป้องกันคลองที่มีอยู่ในกรุงรัตนโกสินทร์ ทั้งในบริเวณตัวเกาะและพื้นที่รอบนอกให้มีประสิทธิภาพเหมือนที่เคยมีมาจริงอยู่คลองในปัจจุบันไม่อาจกลับไปมีบทบาทเช่นเดิมทั้งหมด แต่การบำรุงรักษาคลองนอกจากจะเป็นการรักษา มรดกแห่งชาติที่สำคัญไว้แล้ว ยังเป็นการรักษาสภาพแวดล้อมปัจจุบัน

คุณภาพน้ำคลอง ปี 2533

ชื่อคลอง	สถานที่	สี	PH	DO mg/l	H ₂ s mg/l	BOD mg/l	COD mg/l	SS mg/l	Bacteria Col/100ml
หลอด	หน้ากรมที่ดิน	ดำ	7.24	0.05	0.30	40	67	37	1.5E+07
เทพธิดา	หลัง กทม.1	ดำ	7.27	0.10	0.40	35	57	54	1.1E+07
ราชบพิธ	ถนนตีทอง	ดำ	7.29	0.00	0.20	44	102	40	1.1E+06
บางลำภู	สะพานผ่านฟ้า	เทา	7.41	0.80	0.10	18	31	35	1.1E+07
โฆ่งย่าง	สะพานควางงัด	เทา	7.31	0.70	0.40	26	43	40	7.5E+06
มหานคร	สะพานเจริญราษฎร์	เทา	7.45	0.00	0.20	29	60	31	3.3E+06
ผดุงกรุงเกษม	สะพานกรุงเกษม	ดำ	7.39	0.20	0.40	30	56	38	9.7E+06
สามเสน	หลังเขตดินแดง	ดำ	7.34	0.00	0.20	28	58	38	5.5E+06
แสนแสบ	ถนนโศภคินแดง	ดำ	6.21	0.00	0.70	32	78	37	1.1E+07
คัน	ปตร. คลองคัน	ดำ	7.47	0.00	0.60	20	65	28	2.9E+06
เปรมประชากร	ตลาดบางซื่อ	ดำ	7.41	0.00	0.10	17	32	16	1.5E+06
บางซื่อ	ถนนพลโยธิน	เทา	7.47	0.00	0.30	22	38	23	3.0E+06
สาทร	YMCA	เทา	7.27	0.00	0.30	47	70	25	1.5E+07
ช่องนนทรี	ถนนรัชดา	เขียว	7.51	1.10	0.80	19	56	19	9.7E+05
บางลำไ้	ถนนตากสิน	เทา	7.32	0.00	0.50	19	34	53	1.3E+07
สาม	สะพานท่าดินแดง	เทา	7.29	0.00	0.30	34	48	30	9.0E+05
ห้วยขวาง	ชุมชนห้วยขวาง	ดำ	7.39	0.00	0.30	74	108	32	3.9E+06
ลาดพร้าว	ร.ร. พิบูลย์อุปภัต	เทา	7.31	0.00	0.40	25	45	20	5.8E+06
บางน้ำชัน	ถนนตากสิน	ดำ	7.42	0.00	0.25	37	62	27	8.1E+06
ดาวคะนอง	ถนนตากสิน	ธรรมชาติ	7.61	0.90	0.00	9	35	36	5.0E+05
บางขุนเทียน	ถนนเทิดไท	เทา	7.44	0.90	0.00	11	30	41	6.1E+05
ภาษีเจริญ	ร.ร. วัดรางบัว	เขียว	7.47	1.10	0.10	18	40	35	2.0E+06
บางกอกใหญ่	สะพานเจริญพาสณ์	เทา	7.73	1.90	0.00	13	11	100	5.5E+05
พระรามหก	ร.ร. ช่างกล	ดำ	7.51	2.00	0.10	32	58	28	2.5E+07
มอญ	จรัลสนิทวงศ์	น้ำคาล	7.61	1.90	0.00	12	32	39	1.0E+05
บางกอกน้อย	ร.ร. สุวรรณการม	น้ำคาล	7.61	1.60	0.00	14	27	26	9.5E+05
พระโขนง	สะพานพระโขนง	ดำ	7.68	0.00	0.10	16	60	20	7.5E+05
บางนา	สะพานบางนา	ดำ	7.53	0.00	0.60	40	56	50	4.6E+05
โผล่สิงห์โต	ตลาดคลองเตย	ดำ	7.41	0.00	0.30	36	47	14	4.5E+06
แจ่งร้อน	ถนนสุขสวัสดิ์	เขียว	7.49	1.10	0.10	13	35	28	2.5E+05
ราษฎร์บูรณะ	ถนนสุขสวัสดิ์	เขียว	7.49	1.10	0.00	15	53	69	6.9E+05
บางปะกอก	ถนนสุขสวัสดิ์	เทา	7.05	0.00	0.20	33	88	16	2.3E+07
บางปะแก้ว	ถนนสุขสวัสดิ์	เทา	7.50	1.60	0.00	14	43	43	3.2E+05
โรงเรียนพระยา		ดำ	7.47	0.00	0.30	33	49	28	1.1E+07
แม่น้ำเจ้าพระยา	ท่าช้าง	ธรรมชาติ	7.46	1.60	0.00	9	28	51	2.4E+06
สำโรง	สะพานสำโรง	ดำ	7.56	0.00	0.90	38	114	20	2.0E+06
บางกวย	บางกวย	เขียว	7.68	3.50	0.00	11	23	43	3.7E+06
มหาสวัสดิ์	หน้าวัดชัยพฤกษ์	ธรรมชาติ	7.58	1.70	0.00	6	19	64	9.6E+04
ทวีวัฒนา	ถ. ปิ่นเกล้า-นครไชยศรี	ธรรมชาติ	7.57	2.80	0.00	7	29	43	3.7E+04
สวนมโหรี	วัดเลา	น้ำคาล	7.78	0.60	0.00	9	24	48	4.5E+05
ประเวศ	หน้าวัดลานมยุ	น้ำคาล	7.47	2.90	0.00	8	44	19	8.9E+04

แหล่งข้อมูล : สำนักงานระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร

ให้ร่มรึ้นน้ำอยู่อาศัยและถูกสุขลักษณะ และสามารถแก้ไขหรือบรรเทาปัญหาของเมืองบางประการ เช่น ปัญหาการจราจร ปัญหาการขาดแคลนสวนสาธารณะ และสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของคนกรุงเทพฯ รวมทั้งเป็นสถานที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว ซึ่งจะเป็นประโยชน์โดยตรงต่อคนไทยปัจจุบัน

15.2 ที่ว่างริมฝั่งแม่น้ำ

แม่น้ำ ลำคลองในเมือง มักเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่ถูกลืมถูกทอดทิ้ง ในเมืองที่มีแม่น้ำลำคลองขนาดใหญ่ การสัญจรทางน้ำอาจเป็นสิ่งสำคัญในระดับเมือง การสัญจรนี้อาจใช้ได้เป็น 2 กรณี คือ การใช้ทางน้ำในการสัญจรไปมาของชาวเมือง และการใช้เส้นทางน้ำในการทัศนอาจร เช่น การชมเมือง การเดินทางเพื่อไปชมสถานที่ที่อยู่ริมน้ำ การชมเมืองจากเส้นทางแม่น้ำลำคลองมักเป็นที่นิยมในหมู่นักท่องเที่ยว เนื่องจากมีอากาศเย็นสบาย มีความโล่ง อากาศบริสุทธิ์ และได้เห็นชีวิตอีกแง่มุมหนึ่งของชาวเมือง สำหรับกรุงเทพมหานครซึ่งมีแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตชาวเมืองมาตั้งแต่อดีต และมีลำคลองต่างๆ มากมาย จนได้ชื่อว่า เวนิชตะวันออกนั้น มีส่วนทำให้ชาวเมืองกรุงเทพมหานครได้ใช้แม่น้ำ ลำคลองและที่ว่างริมฝั่งเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ การออกกำลังกาย และการประกอบกิจกรรมต่างๆ มาตั้งแต่อดีต ดังจะเห็นได้จากประเพณีและวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบันเช่น การลอยกระทง การแข่งเรือ การจัดตลาดนัดค้าขายในน้ำ ฯลฯ โดยที่กิจกรรมบางอย่างก็ถูกลืมไป เช่น การแข่งเรือ เป็นต้น จากลักษณะการใช้สอยประโยชน์ที่เกิดขึ้น ทำให้คิดต่อไปว่าการสูญเสียสภาพที่งดงามของแม่น้ำลำคลองและที่ว่างริมฝั่งน้ำนั้น เป็นการสูญเสียที่ใหญ่หลวงของกรุงเทพมหานคร

แม่น้ำเจ้าพระยาเป็นแม่น้ำสายเดียวในเขตกรุงเทพมหานคร และเป็นแม่น้ำสายหลักของประเทศไทย วิถีชีวิตของประชาชน หรือลักษณะทางโครงสร้างทางกายภาพของเมืองล้วนแล้วแต่ได้รับอิทธิพลจากแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งสิ้น นอกจากนี้ คุณค่าทางด้านความงามของแม่น้ำเจ้าพระยา ก็ยังช่วยให้กรุงเทพมหานคร มีสถานที่ที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ และรองรับกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้น แม่น้ำเจ้าพระยาช่วงที่ผ่านกรุงเทพมหานครนั้น มีความยาวประมาณ 40 กิโลเมตร นับเป็นแหล่งต้นกำเนิดระบบทางน้ำที่สำคัญ

บทบาทหน้าที่ และคุณลักษณะของแม่น้ำเจ้าพระยาเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำของเขตชั้นใน ได้แก่ เขตพระนคร เขตสัมพันธวงศ์ เขตบางรัก เขตดุสิต เขตบางกอกใหญ่ เขตคลองสานและเขตธนบุรี ส่วนในเขตชั้นกลางยังคงมีสถานเดิมหลงเหลืออยู่บ้าง บริเวณเหล่านี้เรียงรายอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ในเขตบางกอกน้อย เขตยานนาวา เขตพระโขนง และเขตราชวัตรบูรณะ มีสภาพเป็นส่วนผลไม้และพื้นที่โล่งว่างอยู่บ้าง ที่ดินริมน้ำทั้งประเภทที่มีคุณค่าทางด้านภูมิทัศน์ที่สวยงาม และมีประโยชน์ต่อการพักผ่อนหย่อนใจของประชาชน เนื่องจากความสะดวกในการเข้าถึงและอยู่บริเวณใจกลางเมือง

15.3 ที่ว่างบริเวณหนองน้ำและบึง

ที่ว่างประเภทนี้ในกรุงเทพมหานครมีทั้งเกิดจากธรรมชาติและการขุดขึ้นมา บึง โดยลักษณะธรรมชาติก็คือ ที่ลุ่มมีน้ำขังตลอดปี ก่อนขังดิน (SWAMP) ไม่สามารถนำมาทำประโยชน์ได้ (UTILIZE) ถ้าหากจะปลูกสร้างอาคารต้องเสียค่าถมดิน หรือจะทำประโยชน์ทางการเกษตร ก็ปลูกพืชไม่ได้ผลจึงถูกทิ้งว่างเปล่ามีพืชปกคลุม เช่น ต้นบอน ต้นหญ้าคา จนดินเขินที่ว่างลักษณะนี้ในเขตชั้นในพอมืออยู่บ้าง เช่น ริมถนนสุขุมวิทซอย ๒๕ เขตราชวัตรตรงช่วงสุขุมวิทซอย ๒๕ เขตห้วยขวาง จะเห็นบึงบอนเป็นอาณาเขตกว้างขวาง บึงทรงกระเทียมตรงถนนลาดพร้าว ริมถนน

พุทธมณฑลสาย 2 จะเป็นบริเวณที่ลุ่มน้ำขัง บึงที่เป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐคือ บึงมกทะเลสันมีพื้นที่ประมาณ 92 ไร่ เป็นบึงขนาดใหญ่อยู่ในเขตพญาไท ด้านทิศเหนือของบึงติดต่อกับอาคารสงเคราะห์ของการเคหะแห่งชาติ ด้านทิศใต้ติดกับที่โล่งของการรถไฟ ซึ่งถ้าปรับปรุงเป็นส่วนสาธารณะประเภทนั้น ก็จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่งเพราะเป็นส่วนที่มีลักษณะเฉพาะ (UNIQUE) อยู่ในเขตเมืองประชาชน เดินทางไปใช้ได้สะดวก

บึงธรรมชาติอีกลักษณะหนึ่งก็คือ แอ่งน้ำขนาดใหญ่มีความลึกมากกว้างใหญ่ จนดูคล้ายทะเลสาบย่อยๆ มีความสวยงามและให้บรรยากาศสงบ ร่มเย็นอย่างยิ่ง เช่น บึงคลองจั่น ถ้าหากบึงเหล่านี้ยังถูกปล่อยทิ้งไว้ ถนนก็คงสูญเสียที่โล่งสวยงามไปอีก เพราะถ้าทอดทิ้งไม่มีการบำรุงรักษาจะเกิดน้ำเสียสกปรกมีวัชพืชปกคลุม

บึงที่เกิดจากการขุดขึ้นมา เกิดจากการขุดหน้าดินไปขาย เพื่อถมที่บ้านจัดสรรบางแห่งมีขนาดเล็ก และกว้างมาก ในระยะต่อมามีน้ำขังจนกลายเป็น บึง ทะเลสาบขนาดเล็กกระจาย ตามรอบนอกกรุงเทพมหานคร คูไปกับบริเวณที่มีการจัดสรรที่ดินในท้องที่บางกะปิ บางเขน ซึ่งมีการจัดสรรบ้านและที่ดินอย่างมากตามทุ่งนาใกล้ๆ กับพื้นที่การจัดสรรจะเห็นบึงเหล่านี้อยู่หลายแห่ง เมื่อบ้านเรือนแผ่ขยายตัวออกไป บึงเหล่านี้ก็ใกล้ขึ้นมีถนนผ่าน เช่น บึงริมถนนลาดปลาเค้า แขวงจระเข้บัว เขตบางกะปิ บึงในลักษณะนี้อาจไม่มีคุณค่าในเชิงพาณิชย์ แต่มีคุณค่ามหาศาลในด้านการพักผ่อนหย่อนใจของคนกรุงเทพฯ การอาศัยปรับปรุงพัฒนาทรัพยากรที่มีอยู่แล้ว ให้เป็นที่พักผ่อนในวันหยุดสุดสัปดาห์ ประชาชนจะได้มีสถานที่พักผ่อนคลายความตึงเครียด และยังเป็นแหล่งสร้างงานสำหรับคนในพื้นที่ ร้านค้ามีรายได้จากการขายอาหารและอุปกรณ์ต่างๆ เพื่อการพักผ่อน

16. สวนสัตว์ (ZOO)

สวนสัตว์จัดเป็นที่กว้างในเขตเมืองเพื่อเป็นการบริการแก่ประชาชน ซึ่งมีหน้าที่หลัก 3 ประการคือ การศึกษา การอนุรักษ์และการพักผ่อนหย่อนใจ ในอดีตที่ผ่านมาสวนสัตว์มีบทบาทในการให้บริการแก่ประชาชนในด้านการพักผ่อนหย่อนใจเป็นส่วนใหญ่ ประชาชนมาใช้บริการในรูปสวนสาธารณะ และมาเที่ยวชมเพื่อดูว่าสัตว์ในสวนสัตว์นั้นมีรูปร่างหน้าตาเป็นอย่างไร และต้องการที่จะได้พบเห็นสัตว์แปลกๆ ใหม่ๆ เพื่อความเพลิดเพลินเจริญเท่านั้น บทบาทในด้านการศึกษาและอนุรักษ์นั้นมีน้อยมาก เพียงเพื่อที่จะให้สัตว์ได้มีชีวิตอยู่รอดไว้ให้ประชาชนได้ชมเท่านั้น

ในช่วงสี่ทศวรรษที่ผ่านมา สัตว์ป่าในธรรมชาติเริ่มลดน้อยถอยลง การที่จะจัดหาสัตว์จากธรรมชาติมาไว้ในสวนสัตว์ทวีความยุ่งยากขึ้น สัตว์หลายๆ ชนิดเริ่มหายากและมีราคาแพงจนสวนสัตว์ไม่สามารถใช้วิธีหาจากป่ามาทดแทนในสวนสัตว์ต่อไปอีกได้ การศึกษาวิจัยเพื่อการเพาะเลี้ยงและสุขอนามัยของสัตว์ป่าจึงเริ่มมีความสำคัญ และจำเป็นเพิ่มขึ้นตามลำดับสวนสัตว์ต่างๆ ทั่วโลกเริ่มทำการค้นคว้า วิจัย ศึกษา เกี่ยวกับสัตว์ป่ามากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับการเพาะเลี้ยง ทั้งนี้เพื่อลดปัญหาในการนำสัตว์ป่าออกจากป่ามาเลี้ยงในสวนสัตว์ ยิ่งไปกว่านั้นกฎหมายทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ ก็ถูกนำมาออกมามีใช้เพื่อการอนุรักษ์สัตว์ป่าเพิ่มมากขึ้น เหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในการกระตุ้นให้สวนสัตว์ต่างๆ ทั่วโลกต้องเร่งศึกษา วิจัยเพื่อขยายพันธุ์สัตว์ป่าไว้ เพื่อใช้ในกิจการของสวนสัตว์เอง ความสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างสวนสัตว์ต่างๆ ทั่วโลกในด้านนี้ ยิ่งทวีความสำคัญขึ้นทุกขณะ แม้กระนั้นการศึกษา วิจัยและความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับสัตว์ป่าก็ยังคงอยู่ในวงจำกัดของนักวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยและนักวิชาการ

สวนสัตว์เท่านั้น การถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสัตว์ป่ายังกระทำในวงจำกัด และยังมีได้ให้ความสำคัญต่อประชาชนทั่วไปเท่าใดนัก

สำหรับกรุงเทพมหานคร มีสวนสัตว์อยู่จำนวน 2 แห่ง คือ สวนสัตว์ดุสิต ซึ่งตั้งอยู่บริเวณเขตดุสิต ซึ่งดำเนินงานโดยองค์การสวนสัตว์ เป็นรัฐวิสาหกิจ สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี เริ่มก่อตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อเดือนมีนาคม 2481 โดยได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล พระราชทานที่ดินสวนดุสิต หรือเขาดินวนาให้เทศบาลกรุงเทพ จัดทำเป็นสวนสัตว์ขึ้น โดยเรียกชื่อว่า สวนสัตว์ดุสิต มีขนาดพื้นที่ 118 ไร่

สวนสวนสัตว์อีก 1 แห่งคือ สวนสัตว์เปิด ซาฟารีเวิลด์ จัดเป็นสวนสัตว์เปิดขนาดใหญ่ มีการจำลองธรรมชาติและสภาพความเป็นอยู่จริงของสัตว์ป่าไว้มากมายในสวนสัตว์ ซึ่งผู้ชมสามารถขับรถยนต์ส่วนตัว หรือนั่งรถบริการเพื่อเข้าชม สภาพความเป็นอยู่ของสัตว์ป่านานาชนิดในสวนสัตว์ได้ สวนสัตว์ซาฟารีเวิลด์ตั้งอยู่บนถนนรามอินทรา เขตมีนบุรี มีขนาดพื้นที่ 730 ไร่

17. สวนสนุก (AMUSEMENT PARK)

สวนสนุกจัดเป็นที่ว่างในชุมชนเมืองอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเป็นแหล่งสันทนาการ สำหรับกรุงเทพมหานคร สวนสนุกมีการดำเนินการโดยเอกชน ซึ่งมีอยู่ 2 แห่ง คือ สวนสยามซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 300 ไร่ ตั้งอยู่ในเขตมีนบุรี ภายในประกอบไปด้วยที่พักผ่อนในหลายรูปแบบ โดยเฉพาะการสร้างสระน้ำขนาดใหญ่โดยจำลองลักษณะของทะเล เพื่อให้ประชาชนเข้าไปพักผ่อนได้ทักว้ย

นอกจากนี้ยังมีสวนสนุกแดนเนรมิต ซึ่งตั้งอยู่ในเขตบางเขน มีพื้นที่ประมาณ 35 ไร่ ภายในประกอบไปด้วยอุปกรณ์การเล่นในรูปแบบต่างๆ สำหรับประชาชนทั่วไป เช่น รถไฟเหาะ เครื่องบิน รถไฟดีเซลก้า ชิงช้า ม้าหมุน เป็นต้น สวนสนุกทั้ง 2 แห่งนี้เป็นที่ว่างที่เป็นแหล่งสันทนาการธุรกิจโดยตรงในการที่จะให้บริการทางด้านสันทนาการในเขตเมืองและเป็นที่ยอมรับของประชาชนโดยทั่วไป โดยเฉพาะในวันหยุดราชการและวันหยุดในเทศกาลต่างๆ

18. สนามบิน (AIRPORT)

สนามบินจัดเป็นที่ว่างในเขตเมืองที่มีลักษณะเฉพาะเชิงพาณิชย์ ท่าอากาศยานกรุงเทพฯ หรือสนามบินดอนเมืองเป็นสนามบินนานาชาติ ที่อยู่ในเขตดอนเมือง ซึ่งเป็นเขตชานเมืองของกรุงเทพฯ แต่เนื่องจากลักษณะเฉพาะและข้อจำกัดในการใช้ประโยชน์ตลอดจนเรื่องความปลอดภัย ทำให้ที่ว่างบริเวณสนามบินนั้นมีบทบาทเฉพาะ หรืออีกนัยหนึ่งคือ เป็นที่ว่างที่ใช้ประโยชน์เฉพาะอย่าง รวมทั้งการใช้ประโยชน์ก็มิได้มีผลต่อวิถีชีวิตประจำวันของคนในชุมชนแต่อย่างใด ที่ว่างบริเวณสนามบินดอนเมืองมีขนาดพื้นที่ประมาณ 3,700 ไร่ แต่ถึงแม้จะเป็นที่ว่างที่มีขนาดกว้างขวางก็ตาม แต่ในเชิงสังคมและการใช้ประโยชน์ของชุมชนนั้น กลับไม่มีบทบาทมากนัก

19. สนามกีฬา สนามกอล์ฟและสนามม้า (SPORTS STADIUM, GOLF COURSE, RACE COURSE)

นอกจากที่ว่างต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ยังมีที่ว่างประเภทอื่นๆ ที่ยังไม่ได้กล่าวถึงอีกนัยหนึ่งก็คือ สนามกีฬา (SPORTS STADIUM) สนามกอล์ฟ (GOLF COURSE) และสนามม้า (RACE COURSE) ซึ่งการเข้าไปพักผ่อนของชาวเมืองจะต่างไปจากสวนสาธารณะหรือที่ว่างประเภทอื่นที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่อย่างไรก็ตาม ก็ยังคงเป็นที่ว่างในชุมชนเมืองที่รองรับกิจกรรมการใช้ประโยชน์ของประชาชนอีกประเภทเช่นกัน

จากรายงานของกองผังเมือง กรุงเทพมหานครพบว่า กรุงเทพมหานครมีสนามกีฬา 6 แห่ง คิดเป็นพื้นที่ทั้งหมด 0.92 ตารางกิโลเมตร (574 ไร่) ได้แก่ ศูนย์เยาวชนไทยญี่ปุ่น ศูนย์เยาวชนประชาชนเวสต์ สนามกีฬาแห่งชาติ สนามกีฬากองทัพบกและสนามกีฬาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ส่วนสนามกอล์ฟมีอยู่ 6 แห่งคิดเป็นพื้นที่ 3.7 ตารางกิโลเมตร (2,281 ไร่) คือ สนามกอล์ฟกองทัพบก สนามกอล์ฟพาทอรอากาศ สนามกอล์ฟการรถไฟ สนามกอล์ฟพวนธานี สนามกอล์ฟพูนิกโก้ สนามกอล์ฟสโมสรกรุงเทพกรีฑา

นอกจากนี้ มีสนามม้า 2 แห่งคือ สนามม้าราชตฤณมัยสมาคม และสนามม้ากรีฑาสมาคมมีพื้นที่ 0.66 ตารางกิโลเมตร (411 ไร่) ถึงแม้พื้นที่ของสนามกอล์ฟและสนามม้าจะให้บริการแก่ประชาชน โดยมีวัตถุประสงค์เฉพาะด้านก็ตาม แต่ก็นับได้ว่าเป็นพื้นที่ว่างเปิดโล่งของเมืองอีกรูปแบบหนึ่งที่ให้ประโยชน์ต่อสภาพแวดล้อมของเมืองได้ นอกเหนือไปจากบริการที่ได้จากรัฐ

20. สวนสาธารณะ (PUBLIC PARK)

สวนสาธารณะเป็นส่วนที่หน่วยงานของรัฐฯ ได้จัดทำให้กับประชาชนทุกเพศทุกวัยได้ใช้บริการ โดยไม่คิดมูลค่าตอบแทนใดๆ ประชาชนสามารถเข้าไปใช้ได้ตลอดเวลาที่ทำการ สวนสาธารณะที่มีอยู่ทั้งหมดในกรุงเทพมหานครปัจจุบันนี้ประกอบไปด้วย สวนสาธารณะที่จัดหาและดูแลโดยกรุงเทพมหานคร การเคหะแห่งชาติ กรมโยธาธิการ การทางพิเศษแห่งประเทศไทย และโครงการหมู่บ้านจัดสรรเอกชน

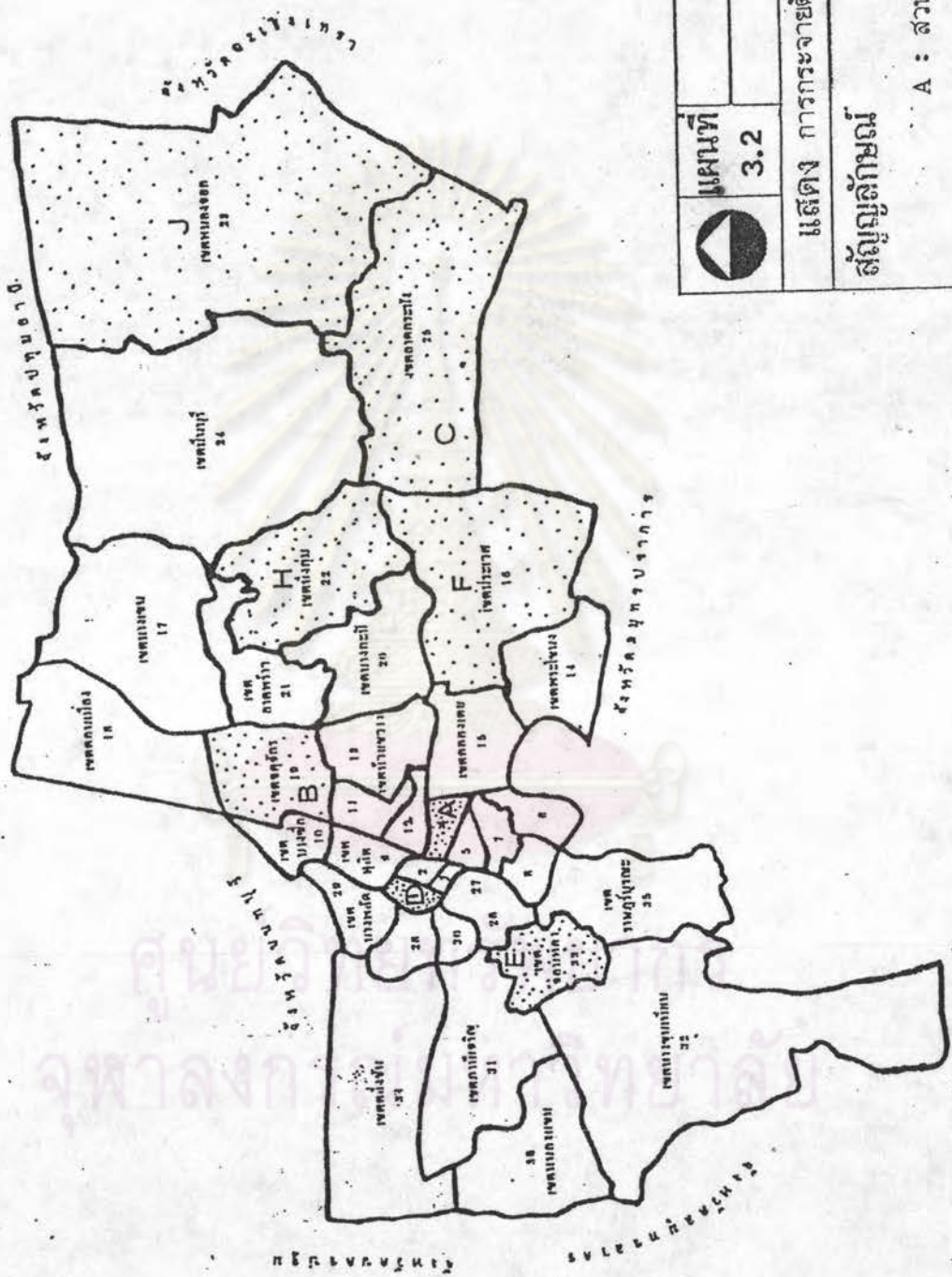
สำหรับสวนสาธารณะขนาดใหญ่ในกรุงเทพมหานคร ส่วนใหญ่เกิดจากกรุงเทพฯ เป็นผู้พัฒนาขึ้นมา โดยมีหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงคือ กองสวนสาธารณะ สำนักสวัสดิการสังคม โดยจะเป็นสวนที่มีขนาดพื้นที่มากกว่า 0.032 ตารางกิโลเมตร (20 ไร่) ขึ้นไป

กิจกรรมในสวนมีอยู่หลายประเภท มีการจัดตั้งสวนอย่างสวยงามพร้อมองค์ประกอบภายในสวนทั้งด้านการพักผ่อนและการออกกำลังกาย ปัจจุบันสวนสาธารณะขนาดใหญ่ที่จัดอยู่ในประเภทนี้ของกรุงเทพมหานคร มีอยู่ด้วยกัน 8 แห่ง คือ สวนลุมพินี สวนจตุจักร สวนพระนคร สวนสราญรมย์ สวนธนบุรีรมย์ สวนหลวง ร.9 สวนน้ำบึงกุ่มและสวนหนองจอก(8) มีพื้นที่รวมกันทั้งสิ้น 2.515 ตารางกิโลเมตร (1,517-3-20 ไร่) (ตารางที่ 3.15) ซึ่งเมื่อคิดเฉลี่ยต่อจำนวนประชากรของกรุงเทพมหานคร ที่จะใช้บริการจากสวนสาธารณะขนาดใหญ่ของกรุงเทพฯ ที่มีถึง 5,845,152 คนแล้ว พบว่าประชากรของกรุงเทพฯ มีเนื้อที่สวนสาธารณะขนาดใหญ่เพียงคนละประมาณ 0.43 ตารางเมตร กระจายอยู่ในเขตต่างๆ ดังแสดงในภาพที่ โดยที่สวนสาธารณะที่ให้บริการแก่ชาวกรุงเทพฯ ในเขตชั้นในมีเพียง 2 แห่ง คือ สวนลุมพินี ซึ่งอยู่ในเขตปทุมวันและสวนสราญรมย์ซึ่งอยู่ในเขตพระนคร จะเห็นได้ว่า มีผู้ใช้บริการจากสวนสาธารณะ โดยเฉพาะสวนลุมพินีไม่ต่ำกว่าวันละ 7,000 คน/วัน โดยเฉพาะในวันหยุดราชการจะมีจำนวนผู้ใช้บริการถึง 30,000 คน/วัน แสดงให้เห็นถึงความต้องการสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของคนเมือง โดยเฉพาะในเขตที่มีความเร่งรีบแข่งขันของย่านธุรกิจการค้าและบริการของเขตชั้นในกรุงเทพฯ ที่เพิ่มขึ้น ในขณะที่การขยายตัวของพื้นที่สวนสาธารณะในการที่จะรองรับเป็นไปได้น้อยหรือแทบไม่มีเลย สำหรับเขตชั้นกลางกรุงเทพฯ มีสวนสาธารณะขนาดใหญ่ที่ให้บริการอยู่ 3 แห่ง คือ สวนจตุจักร ซึ่งอยู่ในเขตจตุจักร สวนหลวง ร.9 ซึ่งอยู่ในเขตประเวศ และสวนน้ำบึงกุ่มซึ่งอยู่ในเขตบึงกุ่ม โดยที่สวน

ตารางที่ 3.15 พื้นที่สีเขียวประเภทสวนสาธารณะขนาดใหญ่ที่อยู่ในความดูแลของกรุงเทพมหานครปี2532

ชื่อสวนสาธารณะ	พื้นที่ (ตร.กม.)	เขตพื้นที่ ปกครอง	จำนวนผู้ให้บริการ (คน/วัน)	
			วันธรรมดา	วันหยุดราชการ
1. สวนลุมพินี	0.576 (360 ไร่)	ปทุมวัน	7,000	30,000
2. สวนจตุจักร	0.304 (190 ไร่)	จตุจักร	5,000	20,000
3. สวนพระนคร	0.080 (50 ไร่)	ลาดกระบัง	300	500
4. สวนสราญรมย์	0.037 (23 ไร่)	พระนคร	-	1,000
5. สวนธนบุรีรมย์	0.101 (63-1-20 ไร่)	จอมทอง	500	4,500
6. สวนหลวง ร.9	0.800 (500 ไร่)	ประเวศ	1,000	10,000
7. สวนน้ำบึงกุ่ม	0.560 (350 ไร่)	บึงกุ่ม	-	300
7. สวนหนองจอก	0.057 (35-2-0 ไร่)	หนองจอก	-	-
รวม	2.515 (1,571-3-20 ไร่)			

ที่มา : กองสาธารณะ กรุงเทพมหานคร (2533)

แผนที่
3.2

กรุงเทพมหานคร

แสดง การกระจายตัวของสวนสาธารณะขนาดใหญ่

สัญลักษณ์

- A : สวนลุมพินี
- B : สวนจตุจักร
- C : สวนพระนคร
- D : สวนสราญรมย์
- E : สวนธนบุรีรมย์
- F : สวนหลวง ร.9
- H : สวนน้ำบึงกุ่ม
- I : สวนตนเองออก

เขตที่มีสวนสาธารณะขนาดใหญ่

ที่มีผู้มาใช้บริการมากที่สุดในเขตชั้นกลางนี้ก็คือ ส่วนจตุจักร ในวันธรรมดาจะมีผู้มาใช้บริการถึงวันละไม่ต่ำกว่า 5,000 คน ส่วนวันหยุดราชการจะมีจำนวนผู้ใช้บริการถึง 20,000 คนแต่อย่างไรก็ตาม ส่วนสาธารณะขนาดใหญ่ของกรุงเทพฯ ก็คือ สวนหลวง ร.9 ซึ่งจัดเป็นส่วนสาธารณะระดับนคร ที่กรุงเทพมหานครร่วมกับมูลนิธิสวนหลวง ร.9 และปวงชนชาวไทยจัดสร้างขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกให้ประชาชนเป็นราชสักการะ เสด็จพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 60 ซึ่งมีพื้นที่ถึง 500 ไร่ เขตชั้นนอกกรุงเทพมหานครมีส่วนสาธารณะขนาดใหญ่ที่ให้บริการอยู่ 3 แห่งคือ สวนพระนครอยู่ในเขตลาดกระบัง สวนธนบุรี อยู่ในเขตจอมทองและสวนหนองจอก อยู่ในเขตหนองจอก

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นปัจจุบันประชากรของกรุงเทพมหานคร มีจำนวน 5,546,937 คน (2533) พื้นที่ทั้งหมด 1,568.737 ตารางกิโลเมตรมีเขตการปกครอง 36 เขต ความหนาแน่นของประชากรเฉลี่ย 3,536 คน/ตารางกิโลเมตร ประชากรในกรุงเทพมหานครมีพื้นที่ว่างเพื่อการพักผ่อนอยู่ในระดับมาตรฐาน เมื่อเทียบกับเมืองในระดับมหานครในประเทศต่างๆ หรือไม่นั้นจากการศึกษา ครั้งนี้พบว่า พื้นที่เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจในกรุงเทพมหานครประกอบไปด้วย

	สัดส่วนของสวน : ประชากร
1. พื้นที่สวนสาธารณะขนาดใหญ่ของกรุงเทพมหานคร (2.515 ตร.กม.)	0.43 ตร.ม. : คน
2. พื้นที่สวนสาธารณะขนาดใหญ่+สวนหย่อม+สวนพื้นที่ เกาะกลางถนนของกรุงเทพมหานคร (2.515+0.377+0.012 = 2.904 ตร.กม.)	0.50 ตร.ม. : คน
3. พื้นที่สวนสาธารณะและสวนพักผ่อนของหน่วยงานอื่นๆ การทางพิเศษ (0.721 ตร.กม.)	0.12 ตร.ม. : คน
4. พื้นที่ว่างเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ : สนามกีฬา สวนสัตว์ สวนสนุก สนามกอล์ฟ และสนามม้า (0.918+1.189+2.069+3.650+0.658 = 7.484 ตร.กม.)	1.28 ตร.ม. : คน
พื้นที่ว่างเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจโดยเฉลี่ย (2.904+0.721+7.484 = 11.109 ตร.กม.)	1.90 ตร.ม. : คน

เมื่อเทียบกับเมืองระดับมหานครในประเทศต่างๆ แล้วพบว่า เมืองลอนดอนประเทศอังกฤษมีพื้นที่สวนสาธารณะ 30.4 ตร.ม. ต่อ คน นิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา 19.2 มอนทรีออล แคนาดา 13.0 ปารีส ฝรั่งเศส 8.4 โตเกียว ญี่ปุ่น 1.5 กรุงเทพฯ 0.5 ตร.ม. ต่อ คน

ในปัจจุบันแม้ว่าจะได้มีการจัดหาพื้นที่ว่างเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจสำหรับคนกรุงเทพฯ เพิ่มมากขึ้นก็ตาม แต่สัดส่วนของพื้นที่ดังกล่าวต่อจำนวนประชากรเมื่อเทียบกับเมืองระดับมหานครในประเทศอื่นๆ แล้วยังอยู่ในเกณฑ์ที่ต่ำกว่า โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับมาตรฐานซึ่งผังลิสฟีลด์กำหนดไว้ 10 ไร่ ต่อ 1,000 คน (16 ตร.ม. : คน) (8) นับได้ว่าปัจจุบันกรุงเทพมหานครยังมีความขาดแคลนพื้นที่ว่างเพื่อสาธารณะประโยชน์ อันเป็นปัญหาส่วนหนึ่งของการพัฒนาเมืองที่ไม่อาจมองข้ามไปได้ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาพื้นที่ว่างต่างๆ ในเขตเมืองให้เกิดประโยชน์

ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของสวนสาธารณะขนาดเล็ก สวนหย่อมพื้นที่เกาะกลางถนนหรือแม้กระทั่งบริเวณที่อยู่อาศัย ย่านธุรกิจการค้าขาย สถานที่ราชการ ฯลฯ ทั้งในภาครัฐบาลและเอกชน จะเป็นแนวทางอันหนึ่งที่ทำให้สภาพแวดล้อมของเมืองกรุงเทพมหานครมีความน่าอยู่มากขึ้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย